DE NIEUWE

sept.
1964

een pleidooi voor

culturele autonomie

in

VLAANDEREN *en* *FRIESLAND*

L. Picard
H. Wouters
A. J. Vermeersch
C. L. Kruithof

Fedde Schurer
Sjoerd Leiker
Kr. Boelens
L. H. Bouma

STEM

Tristan Haan.

DE NIEUWE STEM

maandblad voor cultuur en politiek

Oprichters: Prof. Dr. N. A. Donkersloot, Dr. O. Noordenbos, Prof. Dr. H. J. Pos, Prof. Dr. J. M. Romein.

Redactie: Marc Andries, Frans de Bruyn, T. Haan, Fr. de Jong Edz., J. Kruithof, Anna Muntjewerf, O. Noordenbos, Sonja Prins (secretaresse), A. J. Vermeersch, W. F. Wertheim.

Redactiesecretariaat: Schalkburgerstraat 32-III, Amsterdam-O.

Redactieraad: Prof. Dr. R. F. Beerling, Dr. J. J. Buskes, Mr. G. J. P. Cammelbeeck, Prof. B. Delfgaauw, Prof. Dr. N. A. Donkersloot, Prof. Dr. B. Landheer, Dr. P. J. Meertens, Dr. A. Romein–Verschoor, Drs. Th. van Tijn, Drs. P. Valkenburgh.

UITGEVER

in opdracht van de Stichting tot bevordering van de geestelijke vrijheid:

Drukkerij en Uitgeverij Laverman N.V., Postbus 25, Drachten. Telefoon 05120–2641. Postrekening 801077.

Vertegenwoordiging voor België: Uitgeverij-Boekhandel S. M. Ontwikkeling, Somerstraat 22, Antwerpen. Telefoon 3386 59. Postrekening 383 38.

Administratie: Het abonnement kan uitsluitend ingaan op 1 januari of 1 juli en kost voor Nederland *f* 14,– per jaar (*f* 7,50 per half jaar). Voor België Bfr. 215 per jaar. Andere landen *f* 17,50. Voor studenten ingeschreven aan een Nederlandse of Belgische Universiteit is de prijs resp. *f* 12,50 en Bfr. 187.50.
De betaling van het abonnementsgeld moet voor abonnementen, die door bemiddeling van een boekhandel besteld zijn, aan deze geschieden. Betaling van alle andere abonnementen op postrekening 801077 ten name van Drukkerij en Uitgeverij Laverman N.V. te Drachten.

Het aanvragen van proefnummers, auteurs-exemplaren, overdrukken etc. en nabestellingen van vroegere nummers dient bij de uitgever te geschieden.

O. *Noordenbos*

TER INLEIDING

VLAMINGEN EN FRIEZEN

Dat in een speciaal nummer van ons tijdschrift aan Vlaanderen en Friesland aandacht wordt besteed, waarbij in het bijzonder de Vlaamse en Friese bewegingen ter sprake komen, heeft ons inziens een aanvaardbare zin. Hoeveel punten van verschil er ook aangewezen kunnen worden, beide bewegingen zijn voortgekomen uit de drang naar behoud van een eigen cultuurgemeenschap, uit de strijd voor het voortbestaan van de moedertaal als draagster van de eigen cultuur, uit de bedreiging waaraan ze hebben bloot gestaan of nog bloot staan door een naburige machtiger beschaving te worden weggedrukt.

Zij vragen bovenal begrip en sympathie voor wat ze voorstaan in Nederland, dat met Vlaanderen nauw verbonden is door een gemeenschappelijke taal en waar Friesland van oudsher deel van heeft uitgemaakt, al heeft het steeds een bijzondere plaats ingenomen door een eigen taal en literatuur van welke laatste overigens in Nederland niet veel notitie is genomen.

De Friese taal is in Nederland officieel erkend, want zij wordt in Friesland in diverse scholen onderwezen en zij wordt op Nederlandse universiteiten gedoceerd. Zij mag dan — ook officieel — een streektaal heten, voor de Friese schrijvers en Friese lezers heeft zij de betekenis van een moedertaal die zich voortdurend heeft aangepast aan al de ontwikkelingen op het gebied van cultuur, wetenschap en techniek, die de aanraking met de wereldliteratuur niet heeft geschuwd en geen regionale en folkloristische aardigheid is geworden.

Met het Vlaams vergeleken bestaat er een aanmerkelijk verschil wat betreft de omvang van het taalgebied en het aantal taalgebruikers. De Vlamingen vormen een taalgemeenschap van ongeveer 5½ miljoen mensen, in Friesland

zijn er ongeveer 300.000 Fries sprekenden. Door de plaats die de Vlamingen in België innemen is de Vlaamse beweging een veel gecompliceerder geheel geworden dan de Friese beweging ooit zal worden. De Vlaamse taalstrijd is uitgegroeid tot een strijd voor een culturele autonomie, die in Friesland binnen veel bescheidener grenzen zal blijven.

Het grote verschil is dat Vlaanderen streeft naar autonomie binnen de Belgische staat voor het gebied waar het Vlaams gesproken wordt. In Friesland als deel van Nederland, waar het Nederlands ook als landstaal geldt, is tweetaligheid een vereiste.

In Vlaanderen wordt de strijd voor de volledige gelijkgerechtigdheid voor het Vlaams doorkruist door politieke, sociale, economische en confessionele aspiraties en belangen in een mate die in Friesland niet bestaat. Omgekeerd kan men ook zeggen — men vergelijke het artikel van Picard — dat in België de taalkwestie vaak als een storend element is opgetreden in het nationale politieke leven. Dit alles kent Friesland niet en kent ook Nederland niet.

België heeft zijn separatische stromingen, waarbij ook politieke en economische tegenstellingen tussen Walen en Vlamingen een belangrijke rol spelen. In Friesland mag zoiets geen naam hebben, eenvoudig al omdat het politiek en economisch ondenkbaar is dat Friesland op zichzelf zou kunnen bestaan. Vlamingen en Walen daarentegen hebben elk een naburige staat waartoe zij naar taal en cultuur zich aangetrokken kunnen voelen.

Wel spelen in Friesland meer dan voorheen ontwikkelingen van economisch-sociale aard en op het gebied van het verkeer een rol die de kansen voor het behoud van de Friese taal en letteren twijfelachtig zouden kunnen maken. Als wij nagaan van wanneer de Vlaamse en Friese bewegingen dateren, kan men vaststellen dat het streven naar behoud van de eigen taal in Friesland, wanneer er nog van geen Friese beweging sprake is, begonnen is in de 17de eeuw, als reactie op het verval van het Fries, sinds het in het begin van de 16de eeuw niet meer als bestuurstaal werd gebruikt. In de 17de eeuw begint met Gysbert Japicx de Friese literatuur op verrassende wijze. Het is vooral de romantische periode die het nationale gevoel heeft aangewakkerd en de zin voor de eigen historie heeft opgeroepen.

Het is dan ook de romantiek waaruit de Vlaamse beweging is geboren. Dezelfde romantiek heeft in Friesland wel de zin voor de historie versterkt, getuige de oprichting van het Fries Genootschap en het Fries Museum, maar een strijdbare beweging heeft ze niet verwekt. In Vlaanderen daarentegen heeft de romantiek dusdanig haar stempel gedrukt op de taalstrijd en wat uit deze is voortgekomen dat, zoals duidelijk wordt aangetoond in het artikel van Vermeersch, de Vlaamse beweging nog aan die romantiek laboreert.

Met wat er uit de 19de eeuw nog aan romantiek van het slappe soort en aan folkloristische liefhebberijen was overgebleven heeft in Friesland de Jongfriese beweging onder leiding van D. Kalma in 1915 schoon schip gemaakt. De literaire betekenis van deze beweging is voor de Friese literatuur te vergelijken met wat de beweging van tachtig was voor de Nederlandse letteren. Ze was een afrekening met het liefhebberen in 'volksschrijverij' en een oproep tot een persoonlijke kunst, ze was meer dan dat, haar streven was niet slechts een moderner cultiveren van het Fries als literaire taal, ze kwam ook met eisen om het Fries te brengen in kerk, rechtzaal, in vertegenwoordigende lichamen als staten en gemeenteraden, en niet in de laatste plaats om het Fries als taal te onderwijzen op de school. Men zou kunnen zeggen dat van toen af aan er een werkelijke, radicale, strijdbare Friese beweging is ontstaan.

De ingrijpende economische en sociale ontwikkelingen van onze tijd hebben reeds tot verregaande veranderingen in het levenspatroon van zowel Vlamingen als Friezen geleid en zullen er nog verder toe leiden. De gevolgen zullen echter zeer uiteen kunnen lopen. Terwijl Vlaanderen lange tijd ten opzichte van het Walenland een achtergebleven gebied is geweest, is in de laatste decenniën het economisch overwicht van het Walenland gaan tanen ten gunste van Vlaanderen. Dit versterkt de positie van de Vlamingen in België, dit betekent ook, al hebben de Vlamingen nog gerechtvaardigde eisen, dat aan de taalstrijd een einde zal komen. De verhoogde economische status der Vlaams sprekenden zal ook aan hun taal meer poids geven tegenover de Frans sprekenden.

In Friesland liggen de zaken anders en vermoedelijk ook

minder gunstig. De inkrimping van de agrarische sector ten gunste van de industrie ontneemt aan Friesland zijn overwegend landelijk karakter. Daar het Fries in de eerste plaats als gesproken taal de taal van het platteland is, zou industrialisatie en verstedelijking een gevaar kunnen betekenen voor het Fries. Men mag hierbij niet vergeten dat in de toch maar bescheiden Friese steden meestal geen Fries gesproken wordt. Hiertegenover staat dat het odium dat op het Fries drukte als een taal van boeren en schippers aan het verdwijnen is. Toch ligt het niet zo als in Vlaanderen dat men erop kan vertrouwen dat het taalprobleem zich zal oplossen langs de weg van de 'natuurlijke ontwikkeling van de democratie', zoals Picard dit in België ziet gebeuren.

Het kwantitatieve verschil tussen vijf en een half miljoen en driehonderd duizend is daarvoor te groot, het kwalitatieve verschil tussen een strijd voor één eigen taal en die voor tweetaligheid als in Friesland is daarvoor te wezenlijk. In Friesland zal men moeten blijven strijden voor het behoud van de eigen eerste of tweede taal en daarmee voor een stuk Nederlandse volkscultuur. Maar ook als de Nederlandse overheid begrip toont voor de waarde hiervan, is, zoals Schurer terecht zegt, nog niets gegarandeerd.

Op dit punt valt het verschil in zowel economische als culturele macht die Vlaanderen reëel en in potentie bezit, wel deerlijk ten nadele van Friesland uit. Industrialisering, verstedelijking, verkeersverbeteringen zullen het Vlaams geen kwaad (meer) kunnen doen. In Friesland moeten ze noodzakelijk leiden tot het ontstaan van nieuwe streekeenheden ter voorkoming van het verval van het platteland, zoals Bouma betoogt. Verheugend en ook wel wat verwonderlijk is dat de belangstelling voor het Fries toeneemt, juist in de laatste tijd, ook onder niet-Friezen in Friesland.

Wie de geschiedenis wil betrekken in het karakter van beide bewegingen, vindt in Vlaanderen een roemrijk verleden, waarvan de monumenten in steden en musea nog luisterrijk getuigen. Dit is strelend voor het Vlaams nationaal gevoel. Friesland daarentegen ontbreekt zulk een roemruchtig verleden. Het zwaard van 'greate Pier', hoe zwaar ook, legt toch geen gewicht in de schaal waarin de roem van een verleden wordt gewogen. Toch ontbreekt aan

de Friezen bepaald geen nationaal gevoel. Het uit zich in de hardnekkige verdediging van de eigen taal, in het besef een oud erfdeel te moeten behouden. De Friese beweging heeft geen politiek-confessionele tegenstellingen gekend als in Vlaanderen de controverse tussen een conservatieve Vlaams-katholieke en een 'vrijzinnige' beweging, die zich met name in de onderwijskwestie heeft toegespitst. Friesland kent als een goed Nederlandse provincie ook in de Friese beweging haar zuiltjes, maar voor het Fries wordt gezamenlijk aan één lijn getrokken.

Ten aanzien van het nationalisme zal het beeld dat de Fries van zichzelf zou maken, nogal afwijken van het traditionele beeld dat volgens Vermeersch de Vlaming van zichzelf maakt. Hoeveel kwaad de romantiek hier heeft gesticht, is gebleken uit de ontvankelijkheid van vele Vlamingen voor het nationaal-socialisme, dat voor een goed deel op valse romantiek berust. Het Friese nationalisme — welke nationale minderheidsbeweging is ervan verstoken? — heeft steeds zijn begrenzing gevonden in een democratische gezindheid, die deels van calvinistische oorsprong, deels van burgerlijk-democratische en sociaal-democratisch huize is.

Beide bewegingen, de een vlak aan onze grens, de ander binnen onze grenzen, vinden in Nederland, de ene meer, de andere minder, toch nog te weinig belangstelling en medeleven. Uit deze overweging is dit nummer voortgekomen.

L. Picard

TAAL EN NATIONALITEIT IN BELGIE

Met het oplossen van taalproblemen is de wereld nog lang niet klaar. Naarmate men meer naar ontvoogding streeft, zullen de eigen talen zich meer op de voorgrond dringen. Ook in de vroeger gekoloniseerde wereld. Wat het eindresultaat zal zijn (is er wel ooit een eindresultaat?) valt niet te voorzien. De taal zelf is allerminst een onveranderlijk gegeven. Het gebruik ervan, vooral op dit terrein van de menselijke bedrijvigheid dat sporen nalaat voor de studie der historie, is allernauwst verbonden met de sociale en politieke machtsstrijd. Daarenboven heeft men een, wat men zou kunnen noemen, vegatief leven van de talen onder invloed van elkaar. Het is niet alles macht en organisatie die de Romaanse talen hebben doen opkomen en de plaats van het Keltisch enz. hebben laten innemen. Zelfs waar een fel nationalisme zich heeft laten gelden, dat oorspronkelijk in taalverschil wortelde, kan het nationalisme triomferen, terwijl de taal verder afsterft. Ierland levert hiervan een voorbeeld, waar men in Joyce's Ulysses nog de laatste stuiptrekkingen van het taalnationalisme kan nagaan, dat dan plaats heeft gemaakt voor een Engels staatsnationalisme.

Dit alles maakt de studie van de taalsociologie bijzonder moeilijk. Ook hier heeft de overwinning een groot deel van de oude toestand uitgevlakt. In een lezing voor het Brusselse 'Centre national de recherches logiques' over het Hellenisme en de periodisering van de geschiedenis, heeft Mlle Claire Préaux er onlangs op gewezen hoe men eerst sedert enkele jaren de niet-Griekse papyri en inkervingen op scherven begint te ontcijferen, wat wellicht een totaal ander beeld zal opleveren van het tijdperk. (Die triomf van het Grieks was overigens voor een deel ook de triomf van de beperkte geleerdheid, wat meer voorkomt.) En als De Gaulle thans spreekt van L' Afrique française, duidt hij dan wel op veel meer dan een uithangbord? De nieuwe meesters aldaar spreken Frans, precies zoals ze in dezelfde grote auto's willen

rijden als de voormalige heersers (L' Afrique noire est mal partie, zegt prof. R. Dumont). Maar wat spreken de miljoenen? Op het jongste congres van de nationale partij in Algerië is een proces van re-arabisering in het uitzicht gesteld. Volgens het resultaat van een onderzoek, ingesteld door U.N.E.S.C.O., zijn 44 % van de volwassenen (meer dan 15 jaar) nog volslagen analfabeet. Zal men die honderden miljoenen tot een buit laten worden waarvoor de machtige rijken vechten of zal men pogen de waarden van die volken tot eigen ontwikkeling te brengen? Heeft onze geschiedenis van macht en imperialisme al niet genoeg lichten gedoofd?

Het zal wel niet vanzelf gaan. Niemand gelooft nog aan de romantische gedachte van een natuurlijke groei in de historie. Dertig jaar geleden reisde de flamingant Dr. Schamelhout, die tot de kring behoord had van de Van nu en straksers, vriend van Aug. Vermeylen, Dwelshauwers, Teirlinck enz., naar Rusland om na zijn terugkeer in een lijvig boek (uitgave van de Wereldbibliotheek) de lof te zingen van de nationaliteitenpolitiek van Moskou. Wie thans naar de Sowjet-Unie reist, zal hier en daar nog wel wat Schönheitsfehler opmerken, wat de behandeling betreft der niet-Russische volken. De wil tot renovatie leidt tot geweldadig ingrijpen. Maar er hebben zich toch grote kultuurgemeenschappen kunnen ontwikkelen. Van enig streven naar russificatie der Westerse Slaven is er geen sprake meer en de Oekrainse kultuur wordt als volkomen gelijkwaardig met de Russische behandeld.

In China is eenzelfde streven naar erkenning van de minderheden. Bij Peking is er een grote tuin met tal van paviljoenen, waarin jonge mensen van de vele volken uit het rijk zijn ondergebracht. Hun natuurtaal, als men zo zeggen mag, wordt er tot een instrument van vooruitgang ontwikkeld, zodat ze als verkondigers van het nieuwe geloof onder hun eigen mensen zullen terugkeren (het mirakel der tongen). Maar dit instituut werkt natuurlijk naar twee kanten: de achtergebleven, meestal slechts kleine, volken worden er door opgeheven uit de staat van passieve natuurlijkheid, maar tegelijkertijd wordt de centralisatie er door bevorderd. Op den duur ook wel de sinisering? Daarenboven heeft men in China het probleem der verhouding tussen de geleerde geschreven taal en de gesproken dialecten, die soms zeer

ver van elkaar staan. Men zoekt naar een gemeenschappelijke deler, maar een fonetisch schrift, waarvan sommigen gedroomd hebben, lijkt wel uitgesloten, omdat de eenheid van taal dan zou verdwijnen. Het herinnert wel enigszins, zeer uit de verte, aan ons probleem van de algemeen beschaafde omgangstaal in de Vlaamse gewesten, dat nu eindelijk na zowat honderd jaar voldoende opgelost is om een definitieve oplossing in gunstige zin te waarborgen.

Neen, men is nog niet klaar met de taalkwesties. Op Ceylon slaat men er elkaar voor dood. En wie zal ons zeggen in welke mate taaltegenstellingen elders een rol spelen bij de doodslagerijen op Cyprus, in Kasjmir, in Thibet? Geheel naar het patroon van onze Brugse Metten (1302), waar al wie de woorden „Schild ende vrind" niet op 's lands wijze kon uitspreken met de 'goedendag' bewerkt werd. Althans volgens de roemrijke legende.

De linguistiek heeft in de laatste jaren een enorme vlucht genomen. Er zijn er die beweren, dat men nu, door haar, voor de eerste maal tot een werkelijk wetenschappelijke behandeling is gekomen van de stof der zogenaamde Geisteswissenschaften. Men moet afwachten tot wat dit alles zal leiden. In ieder geval staat men tegenover een grootse intellectuele prestatie, die ons de taal als knooppunt van natuur en kultuur beter zal leren kennen. Ook vroeger heeft de filologie aandacht gehad voor het sociale element in de taalontwikkeling. Men denke slechts aan wat er alles geschreven is over de invloed van de Reformatie, via de Bijbelvertaling van Luther, op het Duits, aan wat er in de Nederlanden geschreven is over de invloed van de scheiding in de XVIe eeuw en aan menige prachtige bladzijde in de magistrale geschiedenis van het Frans, die Ferd. Brunot leverde. Maar men beschikt nu over zoveel meer materiaal en over heel wat directe ervaring. De begrippen taalalienatie en taaldesalienatie zullen daarbij misschien een nuttige rol kunnen spelen.

Vlaanderen, zoals men nu sedert meer dan honderd jaar de noordelijke, Nederlandstalige gewesten van België noemt, laat ons op bijzonder duidelijke wijze zien hoezeer het taalgebruik verbonden is met de sociale structuur. De Belgische nationalisten, ook de historici, die dit nationalisme verheer-

lijkten en aan het vage machtsbesef van de overheersende bourgeoisie een welbewuste welomlijnde vorm gaven, hebben beweerd dat de verfransing in dit land een natuurlijk feit was. Een situatie, waaraan men zich heeft aangepast en waaruit men voordelen put, heet altijd natuurlijk. Nu spreekt het wel van zelf, dat er zich tal van oorzaken hebben laten gelden: de oude gewesten Vlaanderen en Brabant waren niet zuiver Nederlandstalig maar telden Franse of Waalse onderdelen, zoals het Prinsbisdom Luik ook Nederlands gebied bevatte. De Bourgondiërs en hun opvolgers, de Habsburgers, voerden een hoofdzakelijk verfranste centralisatie in, die echter nog vrij los stond van het volksleven. Men heeft ook kunnen wijzen op de invloed van de, in de achttiende eeuw zo krachtig uitstralende, Franse tijd. Zelfs Gibbon vroeg zich af of hij zijn geschiedenis van het verval van het Romeinse rijk niet beter in het Frans zou schrijven. Maar het algemene peil van het geestelijk leven lag toen vrij laag in België. De litteraire invloed van de Franse siècle des lumières zal vermoedelijk sterker geweest zijn in de noordelijke Nederlanden dan in de zuidelijke. Toch zijn Holland en het Rijnland b.v. niet verfranst geworden.

In België heeft zich dan ook een andere oorzaak, het samengaan van twee andere oorzaken, laten gelden. De ommekeer in de maatschappij, die men de industriële revolutie noemt, vond daar plaats onder de leiding van het Franse bezettingsbestuur, dat twintig jaar lang heerste, twintig jaren van een beslissende periode, waarbij de Waalse gewesten die lange tijd in de schaduw hadden geleefd van het zoveel sterker Vlaanderen en Brabant, plotseling, dank zij hun kolen en ertsen, de leiding kregen. De nieuwe burgerij voegde zich naar de bevelen van de Franse en verfransende overheerser en sloot zich later, vanzelfsprekend, gaarne aan bij de Waalse krachten, die ongetwijfeld de leiding hadden in de economische expansie. De adel, zoals in een groot deel van Europa, was ook gemakkelijk verfranst geworden. De Kerk nam een tussenpositie in: aan de ene kant wilde zij zich nauw aansluiten bij de leidende sociale krachten, maar aan de andere kant moest zij toch ook contact behouden met de zogenaamde kleine man en dat kon slechts door de volkstaal. De sociale inhoud van de katolieke Barok-kultuur, die zich ten volle kon ontplooien in de Belgische provincies, is

trouwens, voor zover we weten nog nooit object geweest van systematische studie; wordt zij dit, dan zal men ook dienen te letten op het taalonderwijs en de letterkundige oefeningen – met veel teatervertoningen – in de jezuitencolleges en de seminaries. Waar de Kerk echter op het einde van de achttiende eeuw krachtig geagiteerd had en tot de Boerenkrijg had opgeroepen, veranderde dit nadat Napoleon in 1801 het concordaat met de Paus had afgesloten. De nieuwe maatschappij werd toen stevig geconsolideerd. Bij de val van Napoleon, in 1814 worden Noord- en Zuid-Nederland verenigd na bijna 250 jaar afzonderlijke groei in ver uit elkaar groeiende richting. Van Koning Willem 1 heeft men gezegd, dat hij zich neervleide in het bed van Napoleon. Zeker is het dat hij de nieuwe maatschappelijke structuur aanvaardde en wenste te dienen, maar hij wilde dit doen met de middelen van de verlichte despotie. In België echter was een jonge generatie opgegroeid, die zelf de hand aan 't werk wilde slaan. Zij kreeg de kans daartoe doordat de Kerk onder invloed van velerlei factoren (achttiende-eeuwse opvattingen vermengd met Lamennaisiaanse romantiek, oude haat tegen het protestantse Noorden en ook wel enige ingekankerde jaloezie van de adel – uit welke bestanddelen is een revolutie niet gemaakt?) een felle oppositie ging voeren. De internationale omstandigheden van 1830 waren daarenboven gunstig. Een kleine groep ten dele talentvolle mannen kwamen aan het bewind, steunende op een bourgeois-democratie met uiterst beperkt stemrecht.

Het was een volkomen verfranste en kultureel fransgerichte groep. Men heeft beweerd, dat een paar van de belangrijkste leiders een bewuste aktie tot volledige verfransing zouden gevoerd hebben of zouden hebben willen voeren. Dit is een stuk flamingantische folklore, dat men door valse documenten heeft willen bewijzen. De waarheid was dat de jonge leiders zozeer overtuigd waren van de triomferende kracht der nieuwe situatie, dat zij de verfransing van de nieuwe maatschappij voor vanzelfsprekend hielden. Sommigen waren bezield door een echt idealisme. Er waren aanhangers van Saint Simon onder hen. Weldra echter zou het beperkte belang van de burgerij alles overheersen. Even voor 1848 noemt Marx België het paradijs der kapitalisten. Er is dan al geen sprake meer van Saint-Simonisme, tenzij men het

paradijsachtig kapitalisme een revisionistisch Saint-Simonisme wil noemen.

Ook wat de taal betreft had men zich vergist. De dingen waren toch niet zo eenvoudig als men ze zich voorstelde. Wat dit betreft zou men weer met het woord van René Dumont kunnen zeggen: La Belgique était mal partie. Men had gedacht dat de maatschappij wel zou volgen als men de hele staat verfranste en alle staatsorganen. Dit is gebleken een misrekening te zijn geweest. Niet alleen de Vlaamse Beweging maar ook allerlei factoren in het systeem ener steeds meer omvattende liberale maatschappij, die men dan toch had willen vestigen, hebben verhinderd dat het tot een volledige verfransing zou komen. De taalkwestie is dan ook een storend element geweest in het Belgische politieke leven. Vooral sedert het begin van deze eeuw. Er zijn er die beweren dat men thans voor een zeer ernstige crisis komt te staan, die wellicht tot het einde van de staat zal leiden. Zelfs in conservatieve kringen kan men horen (wellicht mag men zeggen, juist in zeer conservatieve kringen) beweren, dat de eenheid of een schijn van eenheid nog slechts gedurende een tiental jaren dient opgehouden te worden om de staat dan een gelukkig einde te laten vinden door ondergang of oplossing in een verenigd Europa.

Laat ons proberen de situatie in haar componenten uiteen te leggen en de verhoudingen daartussen zo objectief mogelijk te berekenen.

***

Ook in zijn taalpolitiek wilde Koning Willem I geheel naar het Franse revolutionaire schema handelen (taalrapport van Abbé Gregoire voor de Conventie, dat ook door Napoleon gevolgd werd). Hij zag echter wel in dat dit voorlopig onmogelijk was, vooral waar hij in de strijd tegen de al te grote invloed van de katolieke hiërarchie en bij zijn aktie inzake economische ontwikkeling, geheel op de medewerking van een totaal verfranste bourgeoisie moest kunnen rekenen. Eerst laat, in 1822 werden enkele gematigde regelingen betreffende het taalgebruik van de overheidsorganen afgekondigd en toen men vijf jaar later radicaler maatregelen nam, moesten deze al heel spoedig worden ingetrokken, daar toch het revolutionaire geweld zich toen reeds had aange-

kondigd. Dat heeft echter niet verhinderd, dat de Hollandse tijd een kleine groep van intellectuelen in Vlaanderen gevormd heeft (Koning Willems schoolpolitiek was over 't algemeen een succes) die later de kern zouden vormen van de Vlaamse Beweging. Hun aktie werd gesteund, niet alleen door een groot deel van de kleine burgerstand in de Noordelijke provincies maar ook, zij het dan slechts schoorvoetend en met veel voorbehoud – men mag wel zeggen: een beetje paternalistisch en van uit de hoogte – door een aantal conservatieve of reactionaire leiders van de jonge staat. Dezen zagen in het Vlaamse element een middel om zich te distantiëren tegenover Frankrijk, dat weer voldoende kracht verkregen had om van expansie naar het noorden te dromen, vooral toen de derde Napoleon de troon bestegen had. Ook conservatief-sociale overwegingen lieten zich gelden; Graaf de Montalembert schreef aan De Decker, de eerste Belgische staatsman die direct contact had met de flaminganten, dat hij zich gelukkig mocht achten over een zo braaf volk te beschikken voor de strijd tegen de revolutie. Zo werd de Vlaamse Beweging tot een instrument van wat men, met een woord uit het Noord-Nederlandse politieke vocabulair, de anti-revolutionaire beweging zou kunnen noemen, die zich trouwens in alle landen van Europa liet gelden. De Kerk heeft daarbij een belangrijke rol gespeeld als bemiddelaar. De adel, die vervreemd was van het volk maar via de Kerk en het grondbezit er invloed op uitoefende, stond ook in het gelid tegen de liberale bourgeoisie, tegen wat Franse historici van dit tijdperk wel eens noemen de fabricantocratie.

Maar daartegenover en geheel los ervan, ontwikkelt zich een andere tendens uit de oorspronkelijke Vlaamse Beweging. De democratie laat zich gelden. De onkerkelijken of de lauw-kerkelijken onder de Vlaamse intellectuelen of half-intellectuelen, willen zich graag aansluiten bij de vrijzinnige burgerij, maar moeten dan telkens constateren, dat deze door systematisch verwaarlozen van de volkstaal de grote massa hulpeloos overlevert aan de geestelijkheid, als conservatieve macht. Het begint al direct met een zekere Jacob Kats, die Vlaamse 'meetings' inricht, naar het model van de Engelse Chartisten en ook enig contact heeft gehad met Karl Marx. Conscience zelf schrijft in zijn jeugd een paar revolutionaire verzen. In de jaren vijftig schrijft Julius

Vuylsteke een lang gedicht waarin hij wijst op de noodzakelijkheid ener verbinding van de Vlaamse Beweging met de sociaal-democratische strekkingen. Willem Kloos heeft geschreven dat Vuylsteke's gedichten slechts gloeiend zijn als men er de kachel mee aanmaakt. Dat moge zo wezen, maar het zijn niettemin zeer belangrijke historische documenten. Weer enige jaren later houdt Baron de Maere d' Aertrycke, een van de weinige leden van de overigens lage adel, die aan de liberale kant stonden, (hij is de zoon van een na 1830 naar het noorden uitgeweken Orangist) een lange rede in de Kamer waarin hij wijst op de clericale overheersing maar ook op de verfransing van het intellectuele leven als oorzaken van de gruwelijke onderontwikkeling van Vlaamse provincies, vooral Oost- en West-Vlaanderen, waar men de harde slag der hongerjaren rond 1845 nog niet te boven gekomen was, toen crisis in de textielnijverheid, misoogst van het graan en aardappelziekte tegelijk dit land geteisterd hadden. En kort daarop laat Vuylsteke zijn Statistische Beschrijving van België verschijnen, waarin hij de Vlaamse achterstand, vergeleken bij het opbloeiende Walenland, op grond van een uitgebreid cijfermateriaal aantoont.

Tegenover de conservatief-katolieke Vlaamse Beweging stond er nu ook een vlaamsgezinde groep van vrijzinnigen. In het geheel van de Belgische vrijzinnigheid kon deze echter veel minder invloed laten gelden dan de katolieke Vlamingen in het andere kamp, waar men, men mag wel zeggen uit eeuwenlange ervaring, de waarde had leren kennen van een min of meer demagogisch paternalisme tegenover de massa in de strijd om de politieke macht. Prof. Mac Leod, de Gentse hoogleraar, die lange tijd de aanvoerder was in de strijd voor de vervlaamsing van de universiteit, zou ons jaren later, kort voor augustus 1914, wijzen op die tegenstelling: progressistische Vlaamse Beweging en wat hij noemde Boerenkrijgflamingentisme.

Wel kwam het nu en dan ter verdediging van bepaalde belangen, tot samenwerking. Zo is het bv. karakteristiek dat de belangrijke taalwet uit die periode, de wet betreffende het Nederlandse onderwijs in de middelbare scholen van de staat, gestemd werd op voorstel van het Antwerpse Kamerlid Coremans van de toen nog niet geheel aan het katolieke conservatisme geïnfeodeerde Meetingpartij, maar

dan toch onder leiding van de fel anti-clericale Minister van Onderwijs, Van Humbeeck, de man die de schoolstrijd ontketende. Die schoolstrijd heeft de scheiding tussen rechtse en linkse Vlamingen echter voor vele jaren onoverbrugbaar gemaakt. Alleen toen men, eerst onder vrijzinnige en progressieve leiding en later met enthousiaste katolieke medewerking de campagne voor de vervlaamsing van de Gentse school had ingezet, is het weer tot een vruchtbare samenwerking gekomen.

***

Maar intussen had zich buiten de kring van de beide burgerlijke groepen die om de macht manoeuvreerden en intrigeerden, een nieuwe factor van ontwikkeling gevormd: het naar het socialisme neigende bewustzijn van de arbeiders. Het is, zoals telkens waar het gaat om de wording van een jonge beweging, een zeer ingewikkelde geschiedenis. Dat er aanvankelijk nauw contact bestond tussen het opkomende socialisme en een deel van de Vlaamse Beweging, kan niet ontkend worden. De eerste leiders van de vakbonden van wevers en spinners te Gent traden beslist op als vlaamsgezinden. In Antwerpen waren sommigen onder de eerste socialisten, eerst lid geweest van de zeer vlaamsgezinde Meetingpartij, voordat deze zich onder de controle plaatste van het clericale conservatisme. Emile Moyson, van wie Ed. Anseele het leven heeft verteld in de roman 'Voor het volk geofferd' was een even vurig flamingantisch als socialistisch agitator en daarenboven een beslist vrijdenker. Caesar de Paepe, die als de stichter van de Belgische socialistische partij-organisatie mag beschouwd worden, erkende het belang van de Vlaamse Beweging en liet zich ook wel eens in hoofdzakelijk flamingantische kring horen.

Maar er kwam steeds meer verwijdering tussen de twee 'bewegingen'. Het feit dat de katolieke partij, vooral in de fel oplaaiende schoolstrijd, zich steeds meer als beschermer aandiende van het Vlaamse volkseigen, alsmede het steeds scherper worden van de klassentegenstellingen (onder invloed van het krachtig groeiende kapitalisme en mede onder invloed van de angst, die door de Commune van Parijs onder de burgerij was opgewekt) evenals het feit dat de jonge socialistische partij krachtiger groeide in Wallonië, waar de

Schwerindustrie gevestigd was, dan in het nog veel meer agrarische Vlaanderen met zijn altijd minder progressieve textielnijverheid, bleven niet zonder invloed. Toch hebben de socialisten altijd de Vlaamse taaleisen gesteund, ook de Waalse socialisten voor wie het taalrecht geen symptoom was van nationalisme maar een corrolarium van de democratie. Het waren trouwens de Luikenaars, die in 1893 de Gentenaar Ed. Anseele naar de Kamer zonden. Men dacht toen nog uitsluitend in termen van sociale structuur; het nationalisme was een ideologie voor de burgerij.

Kort voor de eerste wereldoorlog zou dat anders worden. Een paar jaren na de eeuwwisseling had Jules Destrée, een van de beste koppen uit de socialistische partij een geruchtmakend artikel gepubliceerd onder de titel 'La patrie, une idée qui meurt'. De mens is ruimer dan zijn vaderland. Enige jaren later echter, in 1912, als hij zich tot Koning Albert richt met de woorden: 'Sire, il n'y a pas de Belges!', dan wordt daarmede niet meer het dode patriotisme uitgeluid, maar integendeel de geboorte verkondigd van twee nieuwe nationalismen, het Waalse en het Vlaamse.

De Waalse Beweging was oorspronkelijk een zuiver burgerlijke beweging geweest, hoofdzakelijk van Waalse ambtenaren, die er van terugschrikten, de taal van de meerderheid van het te administreren volk te moeten leren. Als zodanig was ze uitsluitend een reactie op de Vlaamse taalbeweging. Dit werd anders toen het bleek, dat de katolieken, die in 1884 aan de regering waren gekomen, ten dele in verband met de schooloorlog uit die tijd maar toch vooral als trouwe dienaars van de bourgeoisbelangen, er, niettegenstaande een verruimd kiesrecht en evenredige vertegenwoordiging, niet uitgestoten konden worden, mede doordat zij over zo grote meerderheid beschikten in het Vlaamse land. Toen is de gedachte opgekomen, dat men door bestuurlijke scheiding 'baas zou zijn in eigen huis'. Aan de Vlaamse kant was de ontwikkeling enigszins anders. De agitatie voor de vervlaamsing van de Gentse hogeschool, die waarlijk grootse allures had aangenomen, wekte grote verwachtingen; daartegenover stonden pijnlijke teleurstellingen op het gebied van de wetgeving. Men vroeg zich wel eens af of al het enthoesiasme niet ijdel was. Mr. Dosfel, die veel invloed had op de Vlaamse katolieke studenten, schreef dat de maatschappelijke verfransing

voortschreed volgens een geometrische reeks en de vervlaamsing van het openbaar leven integendeel slechts volgens een arithmetische reeks. Hier en daar begon men te denken: als de Walen dan scheiding willen, wij ook!

Na de oorlog werd er uit de overblijfselen van het oorlogsactivisme en van de Vlaamse soldatenaktie op het front tegen de verfranste officieren, een eerste leefbare zuiver Vlaamse partij opgericht. Na enige jaren behaalde zij in de Vlaamse provincies iets meer stemmen dan het oud geworden liberalisme. Het was nu eenmaal de tijd van het triomferende nationalisme. President Wilson en Lenin hadden immers het recht op zelfbepaling geproclameerd. Masaryk was de grote held. Midden-Europa werd in nationale, zelfs nationalistische staten verdeeld.

Maar een partij, zelfs een kleine partij, leeft niet van ideologie alleen. Er is organisatie nodig en men dient uit te zien naar een vaste cliënteel. Er zijn onder de leiders van de Vlaams-nationalistische groep een paar bizonder handige 'managers' geweest. Zij moesten zich aanpassen aan de kleine middenstand, die tussen de twee oorlogen steeds meer naar de zijde van de sociale reactie gedrongen werd. Zo is het tot onheilvolle compromissen gekomen met de fascistische en nationaal-socialistische stromingen. In Wallonië en onder de verfranste Brusselaars had men weliswaar ook het rexisme van Léon Degrelle, maar dit was daar meer een volkomen vreemd fenomeen gebleven voor het geheel van het volk, terwijl het Vlaams nationalisme, bij al zijn misstappen, toch nog altijd min of meer verbonden bleef met het gevoel van Vlaams verzet tegen de verfransende politiek van de Belgische burgerij.

De hoofdzaak voor de Waalse arbeiders is echter van economische en sociale aard. Wat de economie betreft is hun hegemoniale positie in België, zo niet verdwenen dan toch aan 't afnemen. De provincie Luik is nog altijd zeer welvarend maar in Henegouwen zijn er, mede in verband met de uitputting van de mijnen, enige zieke plekken gekomen. In het begin van de jaren twintig reeds verscheen er in het Bulletin van de Nationale Bank een studie van een jonge economist uit Wallonië, Lemoine heette hij (hij heeft later ook enige rol gespeeld in de politiek) over de langzame maar onvermijdelijke verschuiving van het zwaartepunt der Belgi-

sche economie naar het noorden. De localisatie der industrie zou voortaan meer geleid worden naar de kust en de havens; de mijnen en ertsgroeven verloren veel van hun betekenis. Die evolutie is zich thans aan 't voltrekken. Voor de Walen is het een geluk, dat ze plaats vindt in een tijd van vergevorderde sociale politiek, die de economische ontwikkeling kan en wil corrigeren. Het zal voor hen wel nooit zo erg worden als het voor de Vlaamse provincies was rond het midden van de vorige eeuw. Maar men moet toegeven dat het moeilijker is een verworven positie, ook als het er een is van geprivilegieerdheid, te verliezen dan lange tijd in een situatie van achterstand te worden vastgehouden. De verstandigen onder de Walen begrijpen ook wel, dat algemene spreiding van welvaart naar het noorden toe mede aan hun gewest ten goede zal komen. De lonen in de zuidelijke provincies zijn gemiddeld thans nog hoger dan in de noordelijke. Wel kan de zeer geringe bevolkingstoename op de duur ernstige economische gevolgen opleveren, bv. voor het bouwbedrijf en voor een aantal middenstandsondernemingen. De sterke immigratie, ook van veel Vlamingen, die zich (gelukkig maar!) gemakkelijk laten assimileren, kan niet alle gaten vullen. Dit heeft dan toch ook weer een goede zijde, daar Wallonië al sedert vele jaren bijna geen werkloosheid heeft gekend of, in ieder geval een veel geringere dan het Vlaamse land. Maar er heerst toch wel een zekere psychose. Als er sprake is van de oprichting van een groot staalbedrijf te Zelzaete langs het Kanaal van Terneuzen, overigens door een Frans-Waals-Luxemburgse combinatie, dan zien sommigen in Luik en in Henegouwen daarin een aanslag van het Vlaams nationalisme op de Waalse rechten.

Van veel ernstiger aard is het sociale argument. Vele Waalse socialisten en ook enkele vertegenwoordigers van Waalse katolieke arbeidersorganisaties menen dat zij, eenmaal los van Vlaanderen, in hun eigen gebied een krachtig doorgezette socialiseringspolitiek kunnen voeren. Maar is dat wel zo zeker?

In de eerste plaats is het lang niet zeker dat de nodige meerderheid daartoe na de scheiding nog zal bestaan. Zonder de communisten zou men er toch al niet komen. Vele Walen zijn eigenlijk meer radicaal-socialist, naar de vroegere Franse trant, dan eigenlijk socialist. Maar zelfs als die meerderheid

er komt? Geen land is economisch en financieel nauwer vervlochten dan België. H. Pirenne zei indertijd dikwijls tot zijn studenten: La Belgique, c'est une banlieue. De Luikse hoogleraar E. Davin, die een seminariestudie heeft geleid over dit onderwerp, kwam tot de conclusie, dat waarlijk grote landen als Frankrijk inderdaad baat kunnen vinden bij economisch regionalisme en ook wel kleinere landen als Nederland, waar het regionalisme echter streng onder centrale contrôle gehouden wordt en steeds bekeken wordt in verhouding tot het geheel, maar dat de organisatie van verschillende economische structures in België tot een volmaakt absurde toestand zou leiden. (Revue d'économie politique, Paris jan.-februari '64).

Men kan geen ijzer met handen breken. De Waalse autoriteit zou telkens moeten onderhandelen met de Vlaamse en de Brusselse autoriteit. De onderhandelingspositie tegenover de zeer zeker meer conservatieve Vlamingen, die van de gelegenheid zullen profiteren jonge industrieën aan te trekken, zal zwakker zijn dan nu. Ook Brussel, dat men zich op volmaakt fantastische wijze voorstelt als een soort Vlaams-Waals generaliteitsland met wel een zekere autonomie maar toch onder gemeenschappelijke voogdij, zou ook heel wat roet in 't eten kunnen gooien. De toestand is nu niet altijd zeer gelukkig maar door een federale oplossing verscherpt men alle tegenstellingen.

Maar de Walen zullen koppig doorzetten, zo zegt men hier en daar. Ze zullen dan steeds in meer extreme posities gedrongen worden. Een Waals Cuba? Men kan het wensen, maar is het denkbaar zo in het hart van Europa?

Het zal vermoedelijk niet zo'n vaart lopen. Toen Renard, de Luikse vakbondsleider, na de mislukte staking van 1960–1961 het federalisme als uitweg aanwees, was er in wijde kring een enthousiaste verwachting. Renard, die een geniale strijdersnatuur was en tevens een zeer intelligent man, is helaas kort daarop gestorven. Zijn opvolgers hebben het woord opgevangen maar missen blijkbaar alle creatief vermogen. Vele Waalse arbeiders willen thans dan ook toch maar liever weer de discipline der partij en der met de partij verbonden vakcentrales aanvaarden. De Vlaamse Volksunie zoals het Vlaamse nationalisme nu heet (men hoort in het woord het Leitmotiv van alle nationaal-fascisme; volkseenheid tegenover partijverdeeldheid) die aanvankelijk veel ver-

wachtte van een door Renard aangeboden bondgenootschap, heeft zich, teleurgesteld, afgewend en schijnt nu veeleer een compromis te zoeken met de voorstanders van nieuwe staatsorganisaties in technocratische of wellicht mag men ook zeggen, Gaullistische zin.

Hier komen we tot de kern van de zaak en zullen spoedig tot een conclusie van dit overzicht kunnen komen.

***

De nationale staat is de machtsconstructie van de ondernemende bourgeoisie. Men heeft het ook wel voorgesteld als de emanatie van een vermeende volksgeest. Maar juist het Belgische geval bewijst wel zeer duidelijk, dat dit niet zo is. Het nationalisme is het maaksel geweest van een belangenconsortium. Men praat dan wel veel over de geestelijke grondslag, maar die geest is voor een belangrijk deel het instrument ter versteviging van haar overheersingssysteem. Het systeem van 1830 is nu, wat de taal betreft, aan 't verdwijnen. De jongste taalwetten, die van de jaren dertig en die van 1963, beschermen niet alleen het taalgebruik van de op zich zelf staande Vlaming, maar erkennen een Nederlandssprekende gemeenschap naast een Franstalige, met alle gevolgen, die dat voor de ordening van het overheidsapparaat meebrengt. De Walen hebben meegewerkt aan het tot stand komen van die regeling, mede uit angst voor een veralgemeende tweetaligheid. In het Vlaamse land zijn er nog enkele kleine Frans-sprekende minderheden; men zou van die taalsituatie kunnen zeggen wat een Engelse schoolman onlangs zei van zekere trekken in het Engelse onderwijssysteem: 'Moribund class distinctions are being given artificial respiration bij our educational system.' Die minderheid sterft uit. Mede doordat de besten onder diegenen, die er deel van uitmaken wel begrijpen dat ze hun eigen geestelijke ontplooiing beperken door zich aldus van de brede gemeenschap af te scheiden. Wat er nog van overblijft grenst soms aan het groteske: te Antwerpen vindt men zelfs een school, waar men op de speelplaats een soort van Berlijnse muur heeft opgetrokken ter bescherming van de apartheid der leerlingen uit de Franse afdeling!

Aan de andere kant willen de Vlamingen de eentaligheid van het Waalse land niet aantasten. Er is wel eens sprake ge-

weest van een soort Vlaams expansionisme, maar men heeft dit schijn-imperialisme laten varen. Cam. Huysmans heeft onlangs in de Antwerpse Volksgazet geschreven, dat de hele zaak gemakkelijk zou kunnen opgelost worden door bij de grondwetsherziening eenvoudig te bepalen dat de taal van het openbaar leven in het Vlaamse land (de taalgrens is nu in hoofdzaak vastgelegd) het Nederlands is en in Wallonië het Frans. In Brussel hebben beide landstalen dezelfde rechten. Niet alles zou daarmee ineens opgelost zijn. In Brussel bestaat er een zeer ingewikkelde toestand, die niet maar zo door een wet definitief kan geregeld worden. Het leven en vooral, naar wij hopen, de voortschrijdende democratisering zal de dingen dan wel verder modeleren.

Maar niemand is nog tevreden met zulk een eenvoudige oplossing. Aan beide kanten van de taalgrens, wensen enkele intellectuelen 'totale' oplossingen. In Vlaanderen stelt het nationalisme zich voor als zeer sociaal ten einde de gunst te winnen van de kiezers en in Wallonië wil men het socialisme nationaliseren om de droom van een onbeperkte macht te verwezenlijken. Intussen echter blijft het kapitalisme in België bizonder sterk. Het is krachtig georganiseerd en geconcentreerd. Alleen door de macht der demokratische partijen kan het ingetoomd wordt en dat deze niet steeds doen wat men graag van hen zou verwachten, bewijst alleen hoe sterk die andere machten zijn. In 1960 heeft Fr. Périn, docent aan de hogeschool te Luik, een interessant boek laten verschijnen onder de titel 'La démocratie enrayée'. Hij wees daarin op de enorme moeilijkheden, waarmede de vertegenwoordigers van het volk te rekenen hebben in hun strijd tegen de gevestigde machten in de maatschappij. Sedertdien is hij een van de leiders geworden van de Waalse Volksbeweging en stelt hij het voor alsof de Walen alles zullen kunnen doen waarvan zij dromen, als ze maar eenmaal verlost zijn van de samenwerking met de Vlamingen. Alsof men door de scheiding van de democratische krachte sterker zou worden voor de aanval tegen het één gebleven kapitalisme.

Het ziet er integendeel naar uit dat de krachten van behoud gebruik zullen maken van de door het nationalisme gestichte verwarring om de eigen positie te versterken. In brede kringen van de bourgeoisie vraagt men, dat bij de herziening van de grondwet, de deskundigheid zou versterken

tegenover de grote volkspartijen, die bij alle fouten en tekortkomingen dan toch de waakhonden zijn van het algemene belang. De liberale partij, die wel wat aftands leek, maakt in dit klimaat een verjongingskuur door en liberale en katolieke behoudsgezinden zoeken elkaar en vinden elkaar ook wel. Zopas is een voormalig katoliek senator terug in de senaat verschenen als lid van de Partij voor Vrijheid en Vooruitgang zoals de naam van de would be verjongde oude dame nu luidt. Het gros van de katolieke democratie dreigt aangetast te worden door de flamingantisch-nationalistische kritiek en de socialistische eenheid wordt verzwakt door het Waals nationalisme. Intussen zoekt iedere partij naar wat haar bij de grondwetsherziening enig voordeel zou kunnen opleveren. Het valt te vrezen dat, in deze tijd van al te veel besproken crisis van de democratie, deze uit het hele avontuur niet versterkt zal te voorschijn komen. Overal sedert meer dan vijftig jaar heeft het nationalisme de socialistische aktie in de brede zin van het woord verzwakt of misleid. Een socialistische 'apartheid' voor Wallonië, lijkt ons onder de tegenwoordige omstandigheden niet denkbaar en zowel een Vlaams als een Waals nationalisme kunnen slechts een anachronisme zijn.

Voor de oplossing van het Belgische taalprobleem is iedere nationalistische machtsconcentratie overbodig. Zij wordt ons gegeven door de natuurlijke ontwikkeling van de democratie. Men heeft wel eens gesproken van socialisering van de taal. Dat dit niemand mag verhinderen een andere taal dan die van de eigen groep te leren als hij dat nuttig of nodig acht, spreekt van zelf. De overheid staat, ook op dit terrein, echter in dienst van de gemeenschap. De kennis van een andere taal zal in ieder geval ophouden een franje te zijn voor sociale onderscheiding. Die taalkwestie is belangrijk, maar men is in België nu welhaast zover gevorderd, dat zij zich verder vanzelf kan oplossen, wanneer het ware demokratische bestel behouden blijft. Het nationalisme is echter vrijwel altijd noodlottig en speelt de reactie in de kaart. Het verduistert de sociale horizon en het zou er in dit land alleen maar toe bijdragen een hoeveelheid Vlaams en Waals 'intellect' in dienst te stellen van de overheersende machten in de maatschappij.

Fedde Schurer

TAALVERHOUDINGEN EN LETTERKUNDIGE KANSEN IN FRIESLAND

De radikalisering van de friese taalbeweging, die ruw genomen omstreeks 1915 begon, was eigenlijk niets anders dan een afscheid aan een onwezenlijke romantiek, en een meer zakelijke instelling op de werkelijkheid. Op een werkelijkheid, harder dan die der negentiende eeuw, toen de volksgemeenschap zelve nog geen omstreden begrip was geworden. Afgezonderde aardrijkskundige ligging en ongeletterdheid waren de twee faktoren die haar bepaalden. Er is geen bezwaar, het nog steeds bestaan der friese taal als een wonder aan te merken, mits men daarbij in rekening brenge dat dit wonder zich het best kon voltrekken in deze uithoek, en dat het gestalte hield dank zij de trouw der analfabeten. Het zijn de boeren, de schippers, de vissers en de arbeiders geweest die de taal hebben bewaard, toen de adel, de geleerdheid en de gezetenheid haar allang hadden losgelaten en als kenmerkende eigenaardigheid der mindere standen gebrandmerkt.

Die afzondering is opgeheven, die ongeletterdheid overwonnen. Een deugd, die een nood kan worden, wanneer zij niet hand in hand gaat met een versterkt stijlbesef; daarzonder zou een volksgemeenschap zich slechts gaan oplossen in de massa. Dat stijlbesef kan niet meer worden versterkt door de bekende omkering van in de loop der eeuwen gegroeide minderwaardigheidsgevoelens, waarbij men aan het volk allerlei primitieve deugden als trouw, geslotenheid en gastvrijheid gaat toedichten en daaraan een bepaalde uitverkorenheid verbinden, en waarbij men de taal boven andere gaat roemen om haar schoonheid, haar klankrijkdom en vooral om haar ouderdom. Dat alles is te zeer aanvechtbaar om nog indruk te maken.

Geldingskracht heeft hier slechts het antwoord op de vraag, of inderdaad een volksgemeenschap aanwezig is, of die volksgemeenschap tevens een taalgemeenschap draagt,

en of dat alles belangrijk genoeg is om er enige verwachting voor de toekomst op te bouwen. Voor de taal betekent dat de vraag, of zij in moderne verhoudingen een hanteerbaar gebruiksartikel zal kunnen zijn.

Een afgetrokken antwoord op deze vraag is niet mogelijk. Het antwoord wordt persoonlijk bepaald. En dan hangt het van twee omstandigheden af: of men persoonlijke verbondenheid met deze volksgemeenschap ervaart, en of men hopeloos of niet geheel zonder hoop is.

De friese beweging van de negentiende eeuw was pessimistisch bepaald. Waling Dykstra, een tijdgenoot van Gezelle, streed zonder hoop. In de toenemende verlichting en vooruitgang, waarvan hijzelf een geestdriftig aanhanger was, zag hij tevens de begrafenisonderneming voor de kleine gemeenschappen. Op grond ener onverbiddelijke historische wet zou Friesland binnen vijftig, zeg honderd jaar tot het verleden behoren. Vandaar dat aan waardige mogelijkheden voor het Fries in het openbare leven, in het onderwijs, in de vertegenwoordigende en bestuurslichamen, in de rechtspraak, in de kerkdiensten, nauwelijks werd gedacht. En dat leek verantwoord en realistisch.

Nu schijnt het pessimisme veelal de weg der wijsheid, maar is het niet altijd, en het is verrassend zulks aan den lijve en in dit geval aan den volke te ervaren. Wanneer men toen Waling Dykstra zou hebben voorspeld, dat tachtig jaar later het Fries op een groot aantal scholen zou zijn ingevoerd, dat voor de rechtbank Fries zou worden gesproken, dat friese kerkdiensten een gewone zaak zouden zijn, dat er een bloeiende Fryske Akademy van wetenschappen zou bestaan, dat er jaarlijks een kleine honderd friese boeken van de pers zouden rollen — dan zou hij naar zijn voorhoofd hebben gewezen.

Dat deze gang van zaken zich in feite heeft voltrokken mag een waarschuwing zijn om niet te haastig onafwendbare gevolgtrekkingen uit een bepaalde ontwikkeling te maken.

Ondertussen bekijke men de huidige taalsituatie in Friesland niet te rooskleurig. Anders dan in Vlaanderen, hebben we hier geen tweetalig land, maar, wat de zaak iets inge-

wikkelder maakt, een land met overwegend dubbeltalige mensen, en een klein aantal ééntalige. Tot de laatste groep behoren niet alleen inkomers, maar ook Friezen van de maatschappelijke bovenlaag. En deze groep is het, die in feite de dienst uitmaakt. Terwijl een taal pas goed kan tieren in de sfeer der spontaneïteit en argeloosheid, ligt de fries-spreker in groot gezelschap al spoedig onder het odium dat hij 'voor het Fries' is, en dus in het gesprek een uitzonderingspositie inneemt. Toch heeft ook hij de menselijke neiging om beleefd te zijn. En beleefd zijn betekent zich schikken naar de ander, wat moeilijk wordt wanneer de ander die beleefdheid opeist en haar eenzijdig gaat benutten. De paradoxale vaststelling, dat toch ook in dit klimaat het gebruik van het Fries in het openbare leven toegenomen is en nog steeds toeneemt, mag misschien als een teken gelden voor de levenskracht van de taal en voor de werkelijkheid van de volksgemeenschap die in die taal uiting vindt. Men vergete niet dat deze ontwikkeling, zal zij kans hebben, zich moet kunnen voortzetten zonder konfliktsituatie, die haar kansen zou bederven. Men bedenke verder dat de hele macht van onderwijs, pers, radio, televisie, officium en sociale druk hier staat tegenover een levensvorm, die slechts de letterkunde heeft om bij te zetten.

Zeker, ook sociale druk. Niet in de zin van dwang, maar wel in de zin van morele intimidatie. Op de achtergrond van iedere tweetaligheid, maar zeker hier, staat een sociale tegenstelling, die zich in de verschillende talen symboliseert.

Het is niet toevallig dat iemand als mr. P. J. Troelstra, die voor het socialisme koos en er een der grote leiders van werd, tegelijk met de ellende van het volk ook de taal van het volk ontdekte, die onder gelijke minachting verkeerde. De sociale verschuivingen, die zich de laatste jaren aan het grondvlak van het sociale leven hebben voltrokken, vormen niet in de laatste plaats de verklaring voor het streven om de volkstaal naast de taal der heren tot cultuurdraagster te maken.

Een element, dat op het eerste gezicht hachelijk mag schijnen, is de toenemende industrialisatie, die de laatste natuurlijke afzonderingen verbreekt. Gelukkig, overigens. Niemand kan er belang bij hebben te behoren tot een achtergebleven cultuurgebied. Klederdrachten zijn allang

verdwenen, komen slechts uit de kamferkist bij feestelijke gelegenheden, maar hebben in het volksleven als zodanig geen functie meer. „Zeden en gebruiken"? Kom, die zijn, en wie zou er om treuren, ook in heel Europa gelijk.

Zal nu in dit algemene gelijkmakingsproces toch ook de taal moeten verdwijnen? Friesland heeft in de laatste jaren een opmerkelijk stijgende belangstelling voor eigen taal en letterkunde kunnen waarnemen. De onbewuste „trouw der analfabeten" is overgegaan in de bewuste keuze van een groot aantal geletterden. Met de massa, die evenals in de tijd van haar toevallige trouw, de stroom volgt, raakt men, nu er geen analfabeten meer zijn, verder van huis, terwijl de groepen die vroeger afwijzend en onverschillig stonden, de intellectuelen, dichter bij huis komen. Dat is een heel eigenaardige figuur, die evengoed het begin van het einde kan betekenen als het einde van het begin.

Het zal er namelijk van afhangen of die stijgende belangstelling en die toegenomen werkzaamheid stand zal kunnen houden bij een groeiende golf van inkomers (immigranten). Dat kan alleen, wanneer de letterkunde en de met haar verbonden taalcultuur modern, Europees, aanvaardbaar is. Want bij alle wonderen die er desnoods kunnen gebeuren lijkt het volkomen dwaas te veronderstellen dat inkomende lieden zich zouden assimileren aan wat zij als een lagere cultuurvorm ervaren. De friese auteurs staan dus voor de uitdaging een letterkunde te scheppen die waard is niet alleen vertaald maar ook gekend te worden. Slechts een cultuur die radieert, uitstraalt, zal het in deze crisis van er op of er onder kunnen houden.

Het gaat dus niet meer om zoveel mogelijk bewaren en ietwat cultiveren, maar om moderniseren en versnellen, wil men niet stil blijven staan en op eigen bodem verdorren. Het streven is er, de zekerheid van welslagen is er nog niet. Een voorbeeld kan deze veranderde instelling in de veranderde tijden mogelijk verduidelijken. De zoëven genoemde mr. P. J. Troelstra was een der bekendste friese dichters, wiens liederen nog altijd graag gezongen zijn. Maar zijn politieke redevoeringen in Friesland hield hij in het Hollands. 'Het Fries', zo placht hij te zeggen, 'is de taal van mijn hart, het Hollands die van mijn verstand.' Niemand leide hieruit intussen af dat de politiek geen zaak van zijn

hart geweest zou zijn. Het citaat maakt alleen duidelijk dat hij sprak in het idioom der romantiek.

De tegenwoordige socialistenleider dr. A. Vondeling maakt deze onderscheiding niet. Hij houdt, uit New York terugkomende, een rede over landbouwvraagstukken in een Fries, dat misschien meer Engelse uitdrukkingen dan negentiende-eeuws idioom bevat, maar dat gestroomlijnd en modern is. Het zij hem ruimschoots vergeven dat hij geen gedichten schrijft, wanneer hij met hart en verstand pleit voor hoger onderwijs en een betere wettelijke positie van het Fries.

De ontwikkeling van de Friese letterkunde der laatste vijftig jaar wijst in deze richting. Het knusse navelstaren maakt steeds meer plaats voor het scheppen van ruimte en horizon, waarbij vooral de verkenningen in de wereldletterkunde opvallen. Niet zonder voldoening mag hier gewezen worden op de volledige en meesterlijke Shakespearevertaling van dr. D. Kalma, en daarnaast op vertalingen van Augustinus, Thomas á Kempis, Molière, John Donne, Villon, Heine, Wilde, Poe, Rilke, Osborne en Dylan Thomas.

Wat de romanliteratuur betreft, voor de oorlog was het Reinder Brolsma, die met zijn Diogeneslamp in boek na boek het eigen volksleven belichtte — men zou hem de Streuvels van Friesland kunnen noemen. Maar na de oorlog is er een grote verscheidenheid van auteurs gekomen, die een breder stof kozen en een modern lezerspubliek wisten te boeien buiten de kopieerkunst des dagelijksen levens. Nyckele Haisma (in een japans concentratiekamp omgekomen) die de binding van de ontheemde aan twee werelden beschreef in zijn „Peke Donia"; Ulbe van Houten, die, met een boerenroman als achtergrond, zich waagde aan de beschrijving van eens mensen religieuze worsteling; Ypk fan der Fear, die in de historie der Wederdopers dook en romans van felle erotische bewogenheid gaf; Anne Wadman, die met een Vestdijkse scherpzinnigheid zijn zielkundige anatomische lessen in romanvorm samenstelde; Geart Jonkman, wiens indringende korte verhalen aan het brede levensgevoel der grote Russische meesters doen denken.

Op het gebied van het toneel is er evenzeer een merkwaardige ontwikkeling gaande. De amateurs, die mede in de spiegel der televisie de ontoereikendheid van het oude

volkstoneel hebben herkend, gaan naar de schouwburgen en de openluchttheaters en spelen er niet alleen de Friese koningsdrama's van Kalma, maar ook Kanzantzakis, Brecht, Munk, Capeck, Dürrenmatt, Sartre en Osborne.

En ondertussen spannen dichters als Tiny Mulder, Jan Wybenga, Durk van der Ploeg en anderen nieuwe snaren op hun oud instrument om de oude taal te verjongen en de echo's van verre werelden op te vangen en door te geven.

Men vraagt zich af, of over deze onmiskenbare en verrassende bloei de stoomwals der gelijkmaking moet gaan, of dat de levenskansen die hier naar boven dringen, ruimte moeten krijgen. Ik geloof het laatste, omdat ik in het leven geloof. Leven kan natuurlijk ook wel bestaan achter de stoomwals, maar het is zoveel minder boeiend. En ik geloof graag in het boeiende leven.

Wat heeft de friese taal, wat heeft de friese letterkunde nodig om haar kansen te verwezenlijken?

In de eerste plaats begrip van landgenoot en inkomer. Begrip vooral van alle mede-Nederlanders, en dat betekent voor de samenleving in dit kleine gebied met de twee talen: Het recht om beide talen te spreken, met de wil en de bereidheid om beide te verstaan. Als hierom in een beschaafd land gevochten moet worden met heel de bittere lading die dat woord heeft, dan blijft er een smerige fall out hangen waarin het slecht ademen is. Iedere Nederlander zou moeten begrijpen dat Fries een nederlandse taal is, een friese letterkunde een stuk nederlandse cultuur om blij mee te zijn. Als de taalverhoudingen niet meer bedorven worden door het maatschappelijk statusgevoel, dan wordt alles veel pleiziериger en eenvoudiger.

Dan zal het ook voor de overheid vanzelf spreken, dat zij niet alleen met welwillendheid kan volstaan, maar dat van haar daden worden verwacht. Die daden hoeven niet eens zo groot te zijn als die van Piet Hein, maar ze moeten wel gauw komen, zal het niet te laat zijn. Er is wel al een enkel ding om dankbaar voor te zijn. Letterkundige tijdschriften worden gesubsidieerd en additionele honoraria worden verstrekt op gelijke voet als aan andere nederlandse auteurs.

Van de toekenning van een staatsprijs voor friese letterkunde echter, zomin als van opdrachten en reisbeurzen, is

geen sprake. Het is moeilijk vol te houden dat het hier alleen vastzit op een maatstaf van kwaliteit.

Verder zou er, om nog maar een enkel punt te noemen, noodzakelijk een toneelschool in Friesland moeten komen, tegen welker achtergrond zich een beter ingericht beroepstoneel zou kunnen ontwikkelen. Een overheid, die terstond begrijpt dat de ingepolderde Lauwerszee geschikt militair oefenterrein biedt, zou toch ook moeten begrijpen dat in ditzelfde land schonere culturele mogelijkheden liggen die ademruimte en steun nodig hebben. Hoe meer dit wordt begrepen en in daden omgezet, hoe prettiger de Friezen het zullen vinden Nederlanders te zijn.

Tenslotte: als dat gevraagde begrip ruimschoots wordt geboden, en als de overheid haar roeping volledig gaat verstaan, is dan de toekomst van Frieslands taal en letterkunde gegarandeerd?

Waarde lezer, niets is gegarandeerd. Misschien spreekt de burgemeester van Amsterdam over twintig jaar wel Engels, terwijl zijn Zandvoortse collega zich nog bevlijtigt om Duits te leren. Het kwam heel anders uit dan Waling Dykstra verwachtte; het kan ook heel anders uitkomen dan wij verwachten. Beter – of slechter.

Zolang er echter mensen zijn, en onder die mensen dichters en schrijvers, die zich verbonden en verplicht weten, en er bovendien nog pleizier in hebben ook, zolang zullen avonturen als deze worden ondernomen. Ons is niets beloofd, en we verwachten alles. Dat is buitengewoon boeiend.

Sjoerd Leiker

HET BELEGERD LEVEN VAN JAN SLAUERHOFF

(Slauerhoff en Friesland)

I

De dichter Jan Jacob Slauerhoff, die geboren werd op 14 september 1898 te Leeuwarden, was éénendertig jaar toen hij in 1929 optrad als waarnemend arts in Beetsterzwaag. Hij verving daar dokter Bremer, die zich voor herstel van gezondheid in Zwitserland bevond.

Zeven jaar later, in 1936, is Slauerhoff te Hilversum overleden. Wie de goden liefhebben, die nemen zij vroeg tot zich, zo spraken de ouden. Slauerhoff heeft zich nimmer een gunsteling van de goden gevoeld. Hij leidde recht en slecht een onverdraagzaam leven, schreef hij in een 'In memoriam mijzelf'. Maar één gunst lijkt hem toch wel beschoren te zijn. Hij is als jongeling blijven voortleven in de herinnering van zijn vrienden en in de literatuur. Hij deelt dit lot met de eveneens vroeg gestorven Jacques Perk, maar van Perk kan men zich nog wel voorstellen dat hij mettertijd een gezeten burger zou zijn geworden, net als Willem Kloos. De aanleg daartoe was in elk geval aanwezig.

Bij Slauerhoff ontbrak die aanleg. Men gelooft hem onvoorwaardelijk als hij schrijft: 'Alleen in mijn gedichten kan ik wonen. Nooit vond ik ergens anders onderdak.' Zijn leven was een bevestiging van deze belijdenis.

Het leven was voor deze romantische zwerver 'een hard gelag'. Hij heeft als scheepsarts gezwalkt over de zeeën. Het verslag van die reizen, of liever de neerslag van zijn gevoelens van onvrede, van rusteloosheid, van afmatting, van haat en afkeer, vindt men in zijn romans en in zijn verzen. Wat hij elders in de wereld aantreft verschilt zo weinig van wat hij achterliet. Als hij vertoeft in de bergen, twee uur van Soerabaja, noteert hij: 't Is vrij koel; een echte Indische provincieplaats; soos, bioscoop, c'est tout.' Verveling en tegenzin, hoe

vaak komen die woorden en hun synoniemen niet opduiken in zijn brieven en in zijn verzen.

En toch is deze slordige, vaak verveelde en verbitterde jongeling een bezetene; een 'bevlogene' in het jargon van A. Roland Holst. De dwingende kracht van zijn poëzie wordt uit zijn leven niet verklaard, dat wil zeggen: Slauerhoff is niet een groot dichter, omdat zijn leven zo troosteloos en ten slotte zelfs, volgens A. Roland Holst, zo zielig was. Voor deze jongeman was bijna alles verfoeilijke rompslomp, behalve het dichterschap. Dat dichterschap staat demonisch en alles overmeesterend aan het begin en aan het eind.

De poëzie van Jan Jacob S. wekt bij de lezer de gedachte aan de worsteling van Jacob met de engel. Die tweede naam Jacob heeft zijn zin. Zelf heeft Slauerhoff het zo verantwoord:

Mijn belegerd leven lijkt soms een voorlopige
Vesting voor een toekomstig rijk;
Ik moet het houden, doe vaak wanhopige
Pogingen om ontijdig op te breken,
Als ik lijd aan 't heimwee naar de zalige streken
Die ik verdedig en zelf nooit bereik.

De wereld, waarin wij gedoemd zijn te leven, leek Slauerhoff weinig aantrekkelijk. Hij vond haar bedompt, beschimmeld en verburgerlijkt. Zijn afkeer heeft hij niet onder stoelen of banken gestoken, maar die afkeer had als tegenkant een sterk verlangen, een onweerstaanbaar heimwee naar 'de zalige streken'. Men voelt bij hem voortdurend de haast ondragelijke spanning tussen ideaal en werkelijkheid. Het ideaal is onbereikbaar hoog gesteld; de werkelijkheid is in alle opzichten onaanvaardbaar. Slauerhoff behoorde tot de onverzoenlijken, die geen genoegen nemen met een burgermansbestaan, dat onherroepelijk uitloopt op het compromis, op de versuffing en de nederlaag.

De kwetsbare, korzelige en tegelijk zo weerloze Slauerhoff kende om met de dichter J. C. Bloem te spreken 'de schaduw van twee vleugels, die hem joegen; de felle klauw in zijn gebogen nek'. Hij was een gedrevene, die zijn lezers voorhoudt dat de mens een bestemming heeft, die met zijn bestaan in tegenspraak is.

II

Het moet Spaans toegegaan zijn in Beetsterzwaag toen de dichter Jan Slauerhoff daar in 1929 een half jaar praktizeerde als waarnemend arts. Als je oude Beetsterzwaagsters vraagt: vertel eens wat van de dokter? dan schieten ze in de lach en dan zeggen ze: nou ja, kijk eens, ik wil er niet de zegsman van zijn, hoor.

De dokter had wel oog voor vrouwelijk schoon, zeg je veronderstellend. Ja, precies, dat was het. Slauerhoff, die zo onconventioneel was, zo schuw en zo onhandig, heeft, in het half jaar dat hij dr Bremer verving, heel wat meisjes het hoofd op hol gebracht. Omdat hij openlijk liet blijken wie en wie hij het hof maakte heeft het hele dorp mee genoten van zijn liefdesavonturen en daaruit zelfs de conclusie getrokken dat de dokter een vrolijke Frans was.

Dat was een gevaarlijke conclusie. Een oude vrijster bij wie de hoop was gaan herleven toen ze deze luchtige verhalen hoorde, heeft dat aan den lijve ondervonden. Ze kwam bij Slauerhoff met haar ingebeelde kwalen. Toen het arme schepsel na het voor haar vermoedelijk nogal opwindende consult de trap afdaalde wierp een boosaardige Slauerhoff haar een emmer water achterna.

Slauerhoff had in die tijd al een grote reputatie als dichter. Onder vrienden stond hij te boek als de romantische zwerver, als de man, die nergens vrede vond, 'op aarde niet en niet op zee'. Greshoff kon zich deze dichter niet voorstellen als 'praktizerend geneesheer, met het geduld, de zindelijkheid en het farizeïsme, welke daarbij onvermijdelijk zijn'.

De dichter J. C. Bloem, die in 1929 werkzaam was aan het kantongerecht te Lemmer, gaf aan zijn verbazing over Slauerhoff's praktijk in Beetsterzwaag lucht in een kwatrijn.

Die ik aan een gier geklemd dacht zwevend
boven de Andes
Of snaren tokk'lend aan de langoureuze Taag,
Boelerend in Parijs of zwervend in de Landes,
Die is, godbetert, arts in het Friese Beetsterzwaag.

Uit het verhaal van de oude vrijster blijkt wel dat Slauerhoff zich allerminst farizees gedroeg tegenover zijn patiënten. Voor schepelingen moet hij 'een engel' zijn geweest, zo

schrijft Vestdijk in zijn 'Gestalten tegenover mij'. Toen hij het verhaal van de vrijster hoorde, zei hij: die juffrouw was dan ook duidelijk geen schepeling.

In zijn studententijd kreeg Slauerhoff van de hoogleraar Ruitinga een schrobbering over zijn vuile nagels. Van die opmerking heeft hij zich kennelijk niets aangetrokken, want de Friese veearts dr. Y. Heida vertelde ons: ik herinner me nog heel goed dat z'n nagels altijd vuil waren. Dat was mevrouw Bremer, bij wie Slauerhoff logeerde, ook opgevallen. Ze legde drie nieuwe nagelborstels op de wastafel van Slauerhoff, maar hij heeft ze heel waarschijnlijk niet opgemerkt.

Was het hem gezegd dan zou hij stellig kwaad geworden zijn en dan bleef meestal de vergelding niet uit. In zijn karakter botsten, volgens Vestdijk, op elkaar een uitzonderlijke weerloosheid en een uiterst militant eergevoel, dat geen belediging vergat. In Friesland is het niet ongewoon dat een belediging onthouden en pas jaren later gewroken wordt.

Over de onhandigheid van Slauerhoff doen tal van verhalen de ronde. 'Hij kon machtig hard autorijden', zo vertelde ons de heer Lolke Wierda van Beetsterzwaag, maar toen het fietsenrek, dat aan de treeplank van dr. Bremer's oude Ford bevestigd was losraakte liet hij de boel rustig rammelen. Dr. Heida trof Slauerhoff op een dag met zijn auto aan de kant van de weg. Wat nou? vroeg de heer Heida. Slauerhoff haalde zijn schouders op. Het vervoermiddel doet het niet meer, zei hij. Heb je al gekeken of je nog benzine hebt? vroeg de veearts. Bij die mededeling ging Slauerhoff een licht op.

De benzinetank zat bij de oude Ford onder de zitplaats. Slauerhoff schroefde de dop van de tank en wilde een lucifer opsteken om eens te kijken hoe het met de benzine gesteld was. De veearts wist het nog net op tijd te verhinderen.

Een dokter hoort thuis in de kring van de notabelen. Slauerhoff, in geen enkele kring thuis, bracht eens een hele avond door in een feestvierend arbeidersgezin, dat een harmonicaspeler had laten aanrukken. Er wordt verteld dat hij die avond veel pleizier heeft gehad. Vrienden, die hem gekend hebben als de dichter van het verscheurde leven, in opstand tegen het gezeten burgerdom, zullen er zich niet over verbazen dat hij heul zocht bij de paria's.

Misschien heeft Slauerhoff aan deze vrolijke avond gedacht toen hij schreef:

Had ik nu een needrige hoeve
En kinderen spelende buiten
Om aan de beregende ruiten
Gedachtloos gelukkig te toeven
Na 't zwerven en stuurse staren
Over de eeuwige zee,
Na 't eindloos tumult van gevaren:
De stilt' van een vredige stee.

Dat hij ook in het stille dorp Beetsterzwaag, dat temidden van uitgestrekte bossen ligt, niet alleen een kortstondige verschijning, maar ook een vreemdeling, een onbegrepen dromer is gebleven blijkt uit het verhaal van de boer, die hem ontboden had bij zijn zieke kind. Het boerengezin, dat in een stille hoeve aan de bosrand woonde, zag de dokter naderen op de landweg. Slauerhoff droeg een zwarte jas met pelerine en een zwarte flambard. Hij had de fiets aan de hand en liep in gedachten verzonken.

Hij zette het rijwiel voor het huis neer. De boerin haastte zich naar de achterdeur om de dokter te ontvangen, maar de dokter was blijkbaar de afspraak vergeten. Hij liep het veld in en verdween in het bos. Pas na twee uren kwam hij weer opdagen.

Het tragisch levensgevoel van de jeugdige Slauerhoff komt sterk overeen met dat van de Franse dichters Corbière, Rimbaud en Verlaine, zijn geliefde meesters. 'Zij oefenden tevoren nimmer enige werking uit in Nederland', schrijft Greshoff.

Merkwaardigerwijze was er die invloed bij de Fries Slauerhoff, maar ook bij de jonge Engelsen uit de jaren 1907–1913. De Engelse staatsman Duff Cooper vertelt in zijn autobiografie 'Old Men Forget' (1953), dat hij sterk bekoord werd door de tragische wanorde in het leven van de dichter Verlaine. Hij las in die tijd een essay van Cunningham Graham, die zich op het standpunt stelde dat niets zo vulgair en onaantrekkelijk was als werelds succes. In de geschiedenis, in de literatuur en in het leven zijn het altijd de mislukkingen, die het meest beminnenswaardig en voornaam zijn. Ik begon er toen een soort cultus van de mislukking op na te houden, aldus de latere Engelse minister van oorlog.

Bij Slauerhoff strookte dit tragische levensgevoel met zijn

wonderlijk en tegenstrijdig karakter. Het was bij hem geen modieuze houding, maar bestemming ofwel lot.

De vorig jaar op 94-jarige leeftijd overleden Friese dichter dr. Obe Postma, die een tweetal verzen aan Slauerhoff heeft gewijd, herkent in hem de Friese jongeling, 'met vermogens meer dan Friesland. Zonder steun van maten (maetskip), vrij om vreemde wegen te bewandelen buiten zede en plicht', met wie hij, de oud-wiskundeleraar en dichter, zich een enkele maal durft te vereenzelvigen. Postma heeft een diepe bewondering voor Slauerhoff, die hij als jongen met een boekentas onder de arm door Leeuwarden zag lopen, maar hij is te zeer zichzelf om een navolger te kunnen zijn. Postma's poésie parlante wordt gekenmerkt door zin voor betrekkelijkheid en ironie. Hij is één van die dichters, die er in geslaagd is een oeuvre op te bouwen op een beperkte reeks symbolen: de aarde, de hemel, de veldgewassen, de zeedijk, het boerenbestaan. Malraux zou het een ideaal dichterschap noemen, maar in deze tijd nauwelijks meer te verwezenlijken.

Postma is de dichter van de harmonie. 'Bern fan 'e ierde' (kind van de aarde) heeft dr. F. Sierksma hem genoemd in een uitvoerig essay.

Deze Friese dichter van de harmonie denkt met een zekere jaloersheid aan de poète maudit Slauerhoff. 'Als ik begraven word', zo schrijft hij, 'zal er niet – zoals bij Slauerhoff – een jongeman van verre staan huilen, omdat zijn dichter heenging . . . (As ik opdroegen wurd sil der net – as by Slauerhoff – in jong feintsje fan fierens to gûlen stean om't syn dichter fuortgong. . . .)'

Tussen Slauerhoff en Friesland bestaat nog altijd een levende relatie. Slauerhoff zelf erkende die relatie ook toen hij schreef: 'alleen voor Friesland heb ik nog een zwak'.

III

Het is opvallend hoeveel betekenis dr. Louis J. E. Fessard, die in het voorjaar van 1964 aan de Sorbonne te Parijs promoveerde op een proefschrift over *Jan Slauerhoff (1898–1936) l'homme et l'oeuvre*, hecht aan de Friese afkomst van Slauerhoff en daaruit zelfs de tegenstrijdigheden in zijn karakter verklaart. In tegenstelling tot Vestdijk, die Slauerhoff in *Gestalten tegenover mij* een 'uitzonderingsgeval' noemde,

gaat Fessard er vanuit dat Slauerhoff product is van een gemeenschap. Zeker, ook Vestdijk wil Slauerhoff wel zien als een koppige, ingetogen Fries in optima forma, maar Vestdijk spreekt hiervan met een zekere ironie en in het voorbij gaan. Fessard daarentegen is bij het zorgvuldig naspeuren van de oorsprongen van Slauerhoff gestoten op het karakter van de Friezen (l'âme frisonne), dat tal van innerlijke tegenstrijdigheden van nature herbergt.

'De Friezen', zo betoogt dr. Fessard, 'zijn schuchter van aard en tegelijk driest; zij verenigen in zich 'l'attrait de la peur et l'appèl du danger', m.a.w. schuchterheid en driestheid. 'Ze zijn ruig, hard, niet afkerig van bloedig geweld, maar daarnaast kennen ze een sterk gemeenschapsbesef en een opvallende teergevoeligheid (sensibilité du coeur)'. Dezelfde eigenschappen onderkent hij in Slauerhoff. Heeft hij gelijk? Was Slauerhoff kind van het (kleine) Friese volk? Vestdijk is veel minder pertinent. Hij ziet Slauerhoff als 'uitzonderingsgeval'. . . . . 'in ieder denkbaar groepsverband een levende ontkenning van iedere saamhorigheid, met haar rechten en plichten'. Een Fries, maar nauwelijks aan Friesland en zeker niet aan de Friezen gebonden.

Dr. Fessard, schrijvende over de eigen aard van de Friezen, voert historische argumenten aan om Slauerhoff's onafhankelijkheid reliëf te geven. Hij schrijft: 'Van alle volken, die door de Romeinen overmeesterd werden zijn de Friezen de enigen geweest die koppig vasthielden aan eigen instellingen en, tot op heden toe, aan hun eigen taal.'

De Franse biograaf van de Fries Slauerhoff meent de dichter heel goed te kunnen plaatsen in het kader van het Friese volk en zelfs van het Friese landschap. Hij komt daar in zijn 425 pagina's tellende proefschrift meermalen op terug, maar met deze plaatsing zijn de moeilijkheden, waarvoor de figuur hem stelt, niet opgelost. Vrienden immers hebben getuigd dat Slauerhoff's vader 'een spaans uiterlijk' had en zijn moeder, afkomstig van Vlieland, 'spaanse ogen'. De dichter zelf had 'mongoolse ogen' en schreef van zichzelf dat hij zich vaak 'een geïncarneerde chinees' voelde. Dr. Fessard komt ook nog tot de conclusie dat een 'mediterrane mentaliteit' aan de dichter al evenmin ontzegd kan worden.

'Fernweh' en Heimweh' liggen misschien beide besloten in de karakterstructuur van menige Fries. Het uitheemse

wordt gemakkelijk meegenomen. Zeker bij een figuur als Slauerhoff. Het spaanse, het mongoolse, het chinese en waarom ook niet het portugese behoren tot de klassieke uitrusting van de romanticus, die Slauerhoff was.

Al die uitheemse attributen, die hij zich heeft toegeëigend, hebben bij hem tot aan zijn dood toe het frisse behouden van de puberteit. Dr. Fessard spreekt van de houding van een grote 'gamin' en van een geprolongeerde puberteit.

In feite komt dr. Fessard tot dezelfde conclusies als de oude Friese dichter dr. Obe Postma, die zegt dat Slauerhoff 'in Fryske feint' (een Friese jongeling) is, 'met vermogens, die boven Friesland uitreiken'.

H. Wouters

CULTURELE AUTONOMIE IN VLAANDEREN

Het vraagstuk van de culturele autonomie in België is een onderdeel van het geheel der Waals-Vlaamse verhoudingen. En daar deze laatste zich voornamelijk op het politieke vlak manifesteren, is het onafwendbaar dat ook de culturele autonomie zodanig in het politiek debat betrokken wordt, dat men er vaak de betekenis, de draagwijdte en de basis-vereisten tot verwezenlijking van vergeet.

Wij moeten immers wel vaststellen dat in België het begrip culturele autonomie vaak, al of niet opzettelijk, verward wordt met politieke hegemonie, waarbij dan de culturele sectoren, die onder het beheer van partijpolitieke ministers staan, in feite een politiek gereserveerd terrein voor de respectieve partijen van deze ministers zouden zijn. Dat daarbij zuiver partijpolitieke bedoelingen onder het mom van hogere levensbeschouwelijke belangen verborgen gaan, is weliswaar betreurenswaardig maar niettemin onvermijdelijk.

Doch dat alles geldt slechts het klimaat, waarin de culturele autonomie tot stand komt, niet het beginsel zelf! Dit is zodanig waar, dat zowel de Belgische Socialistische Partij, als de Christelijke Volkspartij en zelfs de principieel eerder unitair ingestelde Partij voor Vrijheid en Vooruitgang in hun diverse congresresoluties de culturele autonomie voorstellen als een belangrijke stap in de richting van een ontspanning in de Waals-Vlaamse verhoudingen. Dat de Kommunistische Partij en de Vlaams-nationalistische Volksunie voorstander zijn van de culturele autonomie is het logisch gevolg van hun principieel streven naar de federale herinrichting van de Belgische Staat. Bovendien zijn de belangrijkste op het politiek terrein werkende drukkingsgroepen, de Vlaamse Volksbeweging en de Mouvement Populaire Wallon, eveneens voorvechters van de culturele autonomie uit hoofde zelf van hun federalistische objectieven.

Hieruit kan men besluiten dat alle politieke organisaties van betekenis de culturele autonomie als een onvermijdelijke étappe in de evolutie van het Belgisch staatsbestel beschouwen.

De beweegredenen, die deze organisaties aanzetten om dit principiële standpunt in te nemen, vertrekken allen van de erkenning van twee cultuurgemeenschappen in het land, wat de verwerping insluit van het begrip Belgische cultuur, dat even fictief is als b.v. een niet-bestaande Belgische taal. Deze erkenning van het bestaan van twee cultuurgemeenschappen in België, en de noodzakelijkheid ze van elkaar autonoom te maken, schrijft zich overigens in in een algemene stroming die over de ganse wereld gaat, en die wij de democratie der volken kunnen noemen. Want zo het enerzijds waar is dat de XIXde eeuwse nationale soevereiniteit der staten afbrokkelt ten voordele van supranationale organismen, is het ook waar dat nog nooit zoveel volken als nu in autonoom of federaal verband tot een vorm van politieke zelfstandigheid gekomen zijn. Tevens wordt het cultuurimperialisme, dat aan een bijna rassistische zelfverheerlijking doet en een brutale taaldwang oplegt, nog slechts in enkele dictatoriale of quasi-dictatoriale landen toegepast. Het streven in Vlaanderen naar tenminste culturele autonomie is dus zeker geen verschijnsel van een verouderd taalromantisme maar wel een moderne aspiratie van een 5.500.000 mensen tellende gemeenschap, die nog steeds geen enkele officiële vorm van bestaan heeft. Men mag er overigens van overtuigd zijn, dat, zo het uitsluitend over een verouderd taalromantisme zou gaan, dat slechts van belang is voor oudere generaties van cultuurflaminganten, de politieke unanimiteit rondom het beginsel der culturele autonomie nooit tot stand zou zijn gekomen.

Nu is het echter wel zo dat de redenen, die de politieke organisaties er toe aanzetten om de culturele autonomie in hun programma's op te nemen, zeer verschillend kunnen zijn.

Allen vertrekkend van de onafwendbaarheid welke leidt tot een grote onafhankelijkheid van de Vlaamse en Waalse gemeenschappen, menen de enen dat een bescheiden vorm van culturele autonomie een veiligheidsklep kan zijn op de Vlaams-Waalse spanningen, en aldus een middel om het

Belgisch unitarisme te redden. Anderen, daarentegen, zien in de culturele autonomie een breekijzer om dit unitarisme te vernietigen en een basis tot invoering van het federalisme in België. Dit verklaart waarom sommigen vinden dat de huidige vormen van culturele autonomie veel te ver gaan, terwijl anderen integendeel menen dat wat er tot nog toe verwezenlijkt werd, slechts een karikatuur van culturele autonomie is.

Kijken wij nu even na in hoever er sprake is van culturele autonomie in België. De Franssprekende Minister van Nationale Opvoeding is terzelfdertijd Minister voor Cultuur voor het Franssprekend landsgedeelte en de Franssprekende culturele organisaties van de bij de wet als tweetalig beschouwde landsdelen, inzonderheid dus de Brusselse agglomeratie. Zijn Nederlandstalig adjunct, die hem inzake nationale opvoeding ondergeschikt is, is echter volwaardig Minister voor het Nederlands sprekend landsgedeelte en de Nederlandssprekende organisaties in de officieel tweetalige landsdelen. Nu blijkt het echter dat op de totale begroting van Nationale Opvoeding en Cultuur 99 pct. naar nationale opvoeding en 1 pct. naar de beide cultuursectoren gaat. Dit betekent dus dat beide Cultuurministers voor hun specifiek-autonome activiteiten over 0.5 pct. van de begroting beschikken. In zulke omstandigheden zal wel niemand durven beweren dat de huidige culturele autonomie in staat is diepgaande veranderingen in België te veroorzaken. Volledigheidshalve moeten wij er echter aan toe voegen dat de volledige autonome inrichting in een Vlaamse en Waalse sector van de Belgische Radio en Televisie van veel groter betekenis is en nog groter zal worden voor de verdere specifieke vorming van een Vlaamse en Waalse gemeenschap in België. Ook de gedachte van de cultuurintegratie Vlaanderen Nederland enerzijds, en van de cultuurintegratie Wallonië–Frankrijk anderzijds vindt meer steun bij deze audio-visuele bedrijvigheid dan wel bij de administratieve cultuurautonomie van Nationale Opvoeding en Cultuur.

Nevens de schuchtere stap in de richting van een administratief en budgetair gewaarborgde culturele autonomie, en de eerder diepgaande verspreiding van de autonomiegedachte dank zij radio en televisie, moeten wij nog onderlijnen hoe talloze organismen, zoals b.v. de Vereniging der

Vlaamse studenten en het Verbond van het Vlaams Overheidspersoneel (die beide zowel ongelovigen als gelovigen omvatten), de Bond der kroostrijke gezinnen, de Economische raad voor Vlaanderen, de Cultuurraad voor Vlaanderen, het Verbond der Vlaamse Academici, het Verbond der Vlaamse Reserve-Officieren, de onlangs ontstane Vlaamse tak van de Liga voor de Rechten van de Mens enz. enz., een zeer bewuste, uitsluitend Vlaams georiënteerde politiek volgen.

Uit dit alles mag blijken dat het in feite de officiële instanties zijn, die de minimale strekkingen inzake culturele autonomie vertolken, waar de heersende stroming in België veel verder op dit gebied reikt. Juist hier menen wij volgende beginselen te mogen vooropstellen, zonder dewelke een officiële en reële culturele autonomie onbestaanbaar blijft.

Vooreerst dan dient het begrip cultuur ruim opgevat te worden. Waar de culturele bloei van een volk begrensd blijft tot het subsidiëren van enkele traditionele werken voor volksopleiding, die vaak in feite niet meer beogen dan hun leden angstvallig binnen een XIXde eeuwse levensbeschouwelijke verzuiling te houden, het steunen van zuiver folkloristische verenigingen, van regionale toneelgezelschappen en in 't algemeen van organisaties, die uiteraard zich slechts tot zeer beperkte kringen beperken, kan men in de moderne tijd bezwaarlijk zeggen dat de cultuur van een volk autonoom gemaakt is. De culturele vorming van een volk bestaat ook in de opvoeding en het onderwijs, en er kan dan ook geen spraak zijn van werkelijke culturele autonomie, zo niet de ganse onderwijssector onder het gezag respectievelijk van een Vlaamse en een Waalse Minister geplaatst wordt. Dit is te meer noodzakelijk wanneer wij vaststellen dat de onderwijsproblemen in Vlaanderen, gans anders liggen dan in Wallonië. Vlaanderen heeft een grotere bevolking dan Wallonië, maar levert het kleinste percentage hogeschoolstudenten in de verschillende universitaire disciplines op. Het industrialisatieproces van Vlaanderen eist andere maatregelen inzake technische opleiding dan de reconversie van de kwijnende Waalse industrie. De relatieve bevolkingsaangroei in Vlaanderen

eist eveneens een andere pedagogische voorziening dan deze, die zich voor de zich ontvolkende gebieden van Wallonië stelt. Waar het aantal leerlingen en leraren in Vlaanderen veel hoger is dan het aantal leerlingen in Wallonië is het onlogisch dat men voor beide gebieden éénzelfde aantal inspecteurs voorziet.

Vandaar dat een werkelijke culturele autonomie slechts kan bestaan wanneer de Vlaamse en Waalse cultuursectoren met inbegrip van de onderwijstaken administratief en budgetair onder de bevoegdheid van een eigen minister geplaatst worden. Hier moeten wij echter doen opmerken, dat de gelovigen, die zulks van het rijksonderwijs eisen, minstens een soortgelijke eis aan de kerkelijke autoriteiten van het katoliek vrij onderwijs dienen te stellen. Want het komt ons voor dat culturele autonomie evengoed in hoofde van de katolieke als van de ongelovige Vlamingen moet verwezenlijkt worden. Hetzelfde geldt overigens voor de toepassing van de taalwetgeving inzake onderwijs, waar wij toch moeten vaststellen dat het Rijksonderwijs zich houdt aan de wettelijke ééntaligheid van Vlaanderen, terwijl het vrij onderwijs in Vlaanderen, dat hoofdzakelijk katoliek is, over een grotere mogelijkheid tot negering der taalwetten beschikt.

Daaruit vloeit overigens de bevreemdende toestand voort dat de Rijksonderwijsinstellingen, waarvan vele vertegenwoordigers zich tegen de culturele autonomie uitspreken, deze in feite bevorderen vermits ze de taalwetgeving inzake de eentaligheid van het Vlaamse land toepassen, terwijl vele vertegenwoordigers van het vrij (hoofdzakelijk katoliek) onderwijs zich als voorstanders van de culturele autonomie doen kennen, maar angstvallig zwijgen over de verfransende invloed die blijft uitgaan van vele katolieke onderwijsinstellingen in Vlaanderen.

Het feit twee Ministers van Cultuur te hebben zal echter slechts van gering belang zijn zo zij slechts beschikken over één gezamenlijke administratie om de uitvoering van de culturele autonomie mogelijk te maken. Het volstaat immers niet, zoals nu gebeurd is, de ambtenaren van Nationale Opvoeding gedeeltelijk in Franse en Nederlandse taalkaders onder te brengen, om van autonome administraties te kunnen gewagen. Het feit van de inschrijving in een bepaald

taalkader, heeft weliswaar belang voor het persoonlijk statuut van de betrokken ambtenaren, maar geeft slechts weinig mogelijkheid om hun activiteit te richten op specifiek Waalse of Vlaamse objectieven. Een unitair blijvende topadministratie is vanzelfsprekend geneigd tot het afronden van de tegenstellingen, het zoeken naar kompromissen, het bijleggen van geschillen, die niet zouden ontstaan zo een Vlaamse en Waalse administratie onder de politieke verantwoordelijkheid van twee Ministers een autonome Vlaamse en Waalse werking inzake cultuur, in de brede zin van het woord, zouden kunnen ontwikkelen. Want zo het onvermijdelijk is dat in het Belgische staatsverband uiteraard steeds geschillen en wrijvingspunten zullen blijven bestaan, is het politiek verantwoord dat hun oplossing op het hoogste politieke vlak nagestreefd wordt, zonder dat de Vlaams-Waalse betwistingen inzake de verwezenlijking van de culturele autonomie tot een dagelijks gekibbel onder ambtenaren van allerlei rang moet aanleiding geven. Zo de Ministers en hun administraties volledig vrij van elkaar staan, vallen ook heel wat moeilijkheden inzake begroting weg. Zolang er een spoor van unitarisme inzake culturele autonomie blijft bestaan, zullen allerlei verwijten en verdachtmakingen blijven bestaan over het zich toeëigenen en gebruik maken van de beschikbare staatsgelden. Worden echter de begrotingen opgemaakt door autonome administraties, die zich enkel laten leiden door de werkelijke behoeften van het hun toegewezen gebieden, dan kan men gerust aanvaarden dat de Waalse en Vlaamse begrotingen niet noodzakelijkerwijze evenwichtig moeten zijn, en dat zij onderverdeeld kunnen worden in artikels en posten, verschillend al naargelang de betrokken cultuurgebieden.

***

Het is een algemeen bekend feit dat de verwezenlijking van de cultuurautonomie op het administratief en budgetair vlak, als hierboven geschetst, in de concrete politieke situatie in België op allerlei bezwaren van partijpolitieke en levensbeschouwelijke aard stuit. Concreet gezien menen velen, dat in de huidige omstandigheden de culturele autonomie een machtsmiddel vanwege de katolieke Vlamin-

gen zou zijn om de ongelovige Vlamingen te minoriseren. Afgezien van het feit dat vele opwerpingen tegen de culturele autonomie blijken te steunen op argumenten, die in de XIXde eeuw ongetwijfeld hun waarde hadden maar heden veel van hun belang verloren hebben – vrijzinnige 'papenvreters' en de katolieke 'japneuzen' behoren nu wel stilaan tot ons folkloristisch verleden –, menen wij echter dat levensbeschouwelijke argumenten in feite vaak aangehaald worden om belangen, gevestigd op Belgisch-unitaristische tradities te verdedigen. Het komt ons bovendien voor, dat vele Vlaamse vrijzinnigen, die vaak niet bewust blijken te zijn van hun eigen macht in Vlaanderen en liefst een minderwaardigheidscomplex cultiveren, er beter aan zouden doen de stroming, die over Vlaanderen gaat, te volgen en concreet hun plaats zouden moeten innemen in de volwaardige opbouw van de Vlaamse gemeenschap. Voorzeker kan het een intellectualistisch genot zijn allerlei echte of vermeende argumenten tegen de culturele autonomie aan te voeren, doch dit blijft een steriel tijdverdrijf. Het zekerste middel om geminoriseerd te worden, is aan de andersdenkenden de initiatieven te laten, die zich in het teken van deze tijd stellen.

De culturele autonomie zal dan ook worden wat er van gemaakt wordt door de Vlamingen die er aan meewerken. Maar dan is het ook onvermijdelijk dat het slechts deze werkers zijn, die er hun stempel op zullen drukken.

L. H. Bouma

IMAGES VAN FRIESLAND

Het is niet aan twijfel onderhevig, wanneer men stelt, dat Friesland bezig is de agrarische dominant in zijn samenleving te verliezen. Onloochenbaar wijzen hierop niet alleen de statistieken, maar evenzeer — en dat is een wezenlijker aanwijzing — de symptomen van mentale heroriëntatie in het cultuurpatroon.

Wat de cijfers betreft kan gewezen worden op de belangrijke verschuivingen die er tussen de volkstelling van 1947 en die van 1960 hebben plaats gevonden. De agrarische beroepsbevolking, in eerstgenoemd jaar nog 34 pct. van de totale beroepsbevolking, was in 1960 teruggelopen tot 23 pct. Verder bleek uit een vergelijkende studie van het Centraal Bureau voor de Statistiek, dat van de 20 friese plattelandsgemeenten met een agrarische beroepsbevolking van 50 pct. of meer in 1947, er in 1956 nog 9 over waren, welk aantal inmiddels geheel is verdwenen.

De verstedelijking van het platteland is een proces, dat in Friesland, als ook elders, in volle gang is; meer en meer krijgt de bevolking der dorpen een gemengd karakter: landarbeiders en kleine boeren(zoons) gaan naar de industrie, forensen vestigen zich in de dorpen, de mobiliteit neemt toe, vooral als stadsgerichte sociale activiteit, het volgen van voortgezette opleidingen wordt algemeen, de koopgewoonten veranderen, de ontspanning neemt andere vormen aan, de autochthone cultuur verkeert in een ernstige crisis.

Waarheen tendeert deze ontwikkeling? Een veel gehoorde conclusie luidt: naar een geïndustrialiseerd-verstedelijkte vorm van samenleven. Wat dat industriële betreft schijnen de cijfers deze mening te ondersteunen. In de eerder genoemde periode steeg n.l. het aandeel van de beroepspersonen werkzaam in industrie en ambacht (met inbegrip van de bouwnijverheid) van 24 tot 34 pct. Dit is vooral een gevolg van een stijging in de industriële sector: een recent

gegeven spreekt van een stijging van 13.000 tot 31.000.

Toch meen ik te moeten betwijfelen of Friesland inderdaad mettertijd een dominant industriële provincie zal kunnen worden genoemd. In elk geval was Friesland in 1960 nog het meest plattelandse gewest in Nederland. Verder moet geconstateerd worden, dat de groei van de industriële werkgelegenheid, die in de jaren-50 beslist wel spectaculair genoemd mocht worden, thans in veel rustiger banen verloopt: de reserves aan mankracht zijn uitgeput en de verwachte terugstroming van eens gemigreerden laat op zich wachten. Bovendien liggen er in het mentale vlak nog steeds belangrijke weerstanden tegen voortgaande industrialisatie.

Niet dat er niets veranderd is, veel zelfs. Wel wordt hier en daar de mening nog aangehangen, die tot rond 1950 algemeen was — en in een nog iets verder terugliggend decennium zelfs als zodanig een bewust gekozen doelstelling van het provinciale beleid uitmaakte —, dat Friesland agrarisch moet blijven. Nu is het zeker waar, dat er voor gespecialiseerde landbouw nog grote mogelijkheden liggen; aan de modernisering van de landbouw wordt zeer hard gewerkt; bijna nergens in Nederland wordt zoveel aan ruilverkaveling gedaan. Doch vrij algemeen is het gevoelen, dat de landbouw niet de enige plechtanker van de friese welvaart kan en mag zijn.

De industrialisatie heeft belangrijke stoten gegeven tot de verhoging van de welvaart en tot de verbreding van het aantal bestaansmogelijkheden; zij is daardoor de motor geweest voor nieuwe vaart in de friese samenleving. Niet alleen in het creëren van meer arbeidsplaatsen en het openen van nieuwe inkomensbronnen, ook in de moderniseringen en uitbreidingen in de infrastructuur en het onderwijs is deze invloed merkbaar. Tenslotte heeft het kernenbeleid, dat zo'n wezenlijk deel van de industrialiseringspolitiek vormt, belangrijk bijgedragen tot de physieke verstedelijking.

Het gezicht van Friesland van vandaag wordt dus mede bepaald door de industrie. Toch meen ik, dat de industrie niet de belangrijkste bepalende factor van het toekomstige Friesland zal blijken te zijn. Het lijkt er veel op, dat naast de langzamerhand tot een zeker evenwicht zich uitbalan-

cerende twee-eenheid van landbouw en industrie, de recreatieve functie van het friese zeestrand en vooral van het merengebied in de toekomst mede een dominant zal gaan worden. Reeds nu is de financiële betekenis van de toeristische sector al vergelijkbaar met die van een belangrijke industriële bedrijfstak en met name in het merengebied — dat in Europa zijn weerga niet vindt — is nog maar een eerste begin van ontsluiting te bespeuren. Misschien zal ook de culturele situatie, mede in verband met de recreatie een gewichtige bepalende factor kunnen zijn. Met een en ander zijn globaal de verschuivingen in de sociaal-economische situatie aangeduid. Hoe wordt dit alles nu beleefd? Er vallen hier belangrijke weerstanden en spanningen aan te wijzen. Nog steeds ziet een cultureel toonaangevende groep de friese cultuur als een boerencultuur, die slechts kan gedijen in plattelandse verhoudingen en in de kleine, intieme verbanden. Industrialisatie en verstedelijking breken deze verbanden echter steeds meer open, indien zij ze al niet geheel doen te niet gaan. Dit is de grote crisis van de friese cultuur.

De verstedelijking moet men zich intussen niet zo voorstellen alsof de grote stadsvorming op de voorgrond staat. Een stad als Leeuwarden (80.000 inwoners) groeit maar zeer weinig. Wel komen enkele kleine en nieuwe steden (Dokkum, Drachten, Heerenveen) aanzienlijk op, doch ook deze zijn nauwelijks of nog lang niet tot de omvang van middelgrote stad genaderd. Verder openbaart de verstedelijking zich in de sterk toegenomen mobiliteit, de intensivering van de contacten van het platteland met de stadjes en verzorgingscentra en ook in de ontwikkeling van het culturele en ontspanningsleven. De verstedelijking is veeleer een mentale dan een physieke categorie.

Gevolgen heeft dit vooral voor het gemeenschapsleven op het platteland. Niet eens zozeer de geremde groei of de geleidelijke afneming van de bevolking in sommige streken, maar vooral de doorwerkende differentiatie van cultuurpatronen doet het dorpsleven stagneren. Het dorp wordt te klein om aan de groeiende heterogeniteit van behoeften, belangstelling en smaken op adequate wijze te voldoen. De eenheid van het dorp wordt van binnenuit afgebroken. De functies van het dorp verkwijnen. Het werk zoekt men

elders, de winkel- en ambachtsbedrijven kunnen zich niet handhaven, het culturele en ontspanningsleven ondergaat een schaalvergroting. Vooral de kleine dorpen hebben hieronder te lijden; de enige functie die zij nog behouden is de naar het verleden wijzende symboolfunctie van kerktoren en kerkhof. Een enkel dorpsevenement biedt gelegenheid tot het onderhouden van de band, voor het overige aanvaart men de consequenties en zoekt zijn contacten elders. Hier openbaren zich echter ernstige tekorten in de ruimtelijke structuur. Er zijn te weinig flinke plattelandskernen, die als middelpunt voor een streek kunnen fungeren, waar de onderwijs-, culturele, ontspannings- en verzorgingsfuncties voor een wijdere omgeving geconcentreerd zouden kunnen worden. Wel heeft het eerder genoemde kernenbeleid tot de ontwikkeling van enkele centra geleid. Doch een fijner web is met name met het oog op sociaal-culturele functies onmisbaar. Helaas stuit de ontplooiing van een dergelijk netwerk op veel weerstanden. De keerzijde van de friese vrijheidszin is nu eenmaal een al te groot individualisme. Eng dorpisme belemmert de groei naar grotere eenheden en functionele zelfgenoegzaamheid staat het ontwikkelen van een ruim, geïntegreerd structuurbeleid in de weg.

Samenvattend kunnen wij dus stellen, dat de vervlechting van stedelijke en plattelandse, van agrarische en industriële elementen snel voortschrijdt, doch dat dit tot dusver nog weinig in nieuwe vormen gestalte krijgt, laat staan daarheen bewust geleid wordt. Nieuwe vormgeving, die zowel de continuïteit in de plattelandse volkscultuur, als de vernieuwende invloed van stedelijke elementen recht zou willen doen — en alleen in de verbinding van deze beide ligt m.i. de weg voor een harmonische ontwikkeling, op straffe van verval óf in een museumcultuur óf in een kleurloze civilisatie — zou zich moeten richten op het ontwikkelen van streekeenheden, die economisch, sociaal en cultureel een zeker eigen leven zouden kunnen leiden, opgebouwd rond een flinke plattelandskern of kleine stad. Het is er ver vandaan, dat dit zou worden nagestreefd. Toch begint hier en daar het bewustzijn van onderlinge afhankelijkheid te groeien en noodzaak van samenwerking gezien

te worden. De welzijnsstichtingen, gespreksgroepen, culturele raden en dergelijke nieuwe organen van samenwerking leggen niet zelden de grondslag, soms ook de eerste bouwstenen voor een dergelijke samenwerking, beraad en planning.

In dit verband komen wij terug op de in het voorbijgaan aangestipte recreatieve functie van Friesland. De zeekust, de meren en zelfs de IJsselmeerkust dienen allang niet meer uitsluitend voor „binnenlands" gebruik. De invasie van vreemden, zowel van „Hollanders" als van buitenlanders neemt ieder jaar toe. Dit schept, evenals bij de industrialisatie vanzelfsprekend problemen van confrontatie en aanpassing van weerszijden, al liggen de zaken verschillend. Immers, een recreant zal in wezen opener staan tegenover hetgeen hij aantreft: kennismaking met het „andere" is zelfs een essentiëel motief bij de recreatie. Moet men daarbij enerzijds oppassen voor reductie van het streekeigene tot folkloristische demonstraties en souvenir-kitsch, anderzijds openen zich hier toch wel bepaalde perspectieven voor een sympathische confrontatie.

Hier komt nog het volgende bij. De trek „naar buiten" neemt ook in Nederland hand over hand toe. Behalve de dag- en vacantierecreatie komt het weekendtoerisme steeds meer op. Een der vormen hiervan is het zich vestigen van stedelingen in oude boerderijtjes in afgelegen oorden. Ook in Friesland is dit verschijnsel niet onbekend. Gaat het daarbij uitsluitend om de rust en de ruimte? Mogelijk in eerste instantie wel, maar zullen zich hieruit niet bepaalde belangstellende contacten kunnen ontwikkelen? Van psychiatrische zijde is er wel op gewezen, hoe belangrijk het is zich deel weten van een zekere gemeenschap, van een cultuurkring van overzichtelijke afmetingen. Zou hier niet juist voor de friese gemeenschap en cultuur een uiterst belangrijke taak kunnen liggen: metterdaad het milieu bieden waarin een wezenlijke recreatie, een geestelijke reactivering plaats kan vinden?

De conclusie hieruit moet dan zijn, dat Friesland nu in dezen een eigen functie kan vervullen in een zich snel verstedelijkend Europa. Dit betekent dan ook, dat het landelijke karakter zoveel mogelijk behouden zal moeten blijven en dat een positieve instelling ten aanzien van deze

functie ontwikkeld zal moeten worden. De laatste tijd schijnt de verdediging van deze stelling een zaak van retrospectievelingen en exclusivisten, zoals eierzoekers, polsstokspringers en zeilers, die bij herhaling te hoop lopen tegen allerlei agrarische en industriële ontwikkelingsplannen, die het landschap zouden aantasten. Ik wil hun gelijk niet ontkennen, zonder hun motiveringen te delen; deze laatste zijn namelijk contrair aan hetgeen ik bedoel, zij staan eerder gereed om af te weren dan om op te nemen.

Ongetwijfeld is het landschap van belang. Veel meer lijkt mij echter van wezenlijke betekenis het bewaren van het eigen karakter (hoewel gemoderniseerd) van de cultuur. Het behoud (en de aanpassing) van de eigen taal is daarbij essentiëel. Het wonderlijke — en tegelijk moedgevende — is, dat men moet constateren, dat in de laatste tijd de belangstelling hiervoor bij de buitenwacht gaat toenemen. Terwijl de eigen taal en de overgeleverde cultuurpatronen bij het volk in doorsnee sterk door verval bedreigd worden, blijken er meer en meer niet-Friezen te komen die positief staan tegenover taal en cultuur, die bewust willen werken en wonen in Friesland, die bewust willen deelnemen in een nog levend stuk regionale eigenheid, iets dat zo langzamerhand gaat opvallen in een geurbaniseerde wereld. Het is veelzeggend, dat juist onlangs voor het eerst een cursus fries voor niet-Friezen voor de regionale omroep is begonnen, die zich in een goede belangstelling mag verheugen.

Zo zijn er dus een aantal images van Friesland aan te wijzen, oude en nieuwe beeldvormingen. Welk van deze zal Friesland zelf, zullen de Friezen met elkaar als Leitbild kiezen? Deze klemmende vraag vraagt om grondige bezinning over eigen taak en plaats te midden van een groter geheel. Een schuchter begin van het opbouwen van een richtinggevende visie is er echter te bespeuren. Het is geen toeval, dat dit juist in de nieuwe organisatorische verbanden zoals streekorganen aangevat wordt. Het te kleine verband biedt geen perspectief meer, de gevestigde publiekrechtelijke en privaatrechtelijke kaders missen veelal de vereiste souplesse en creativiteit. In de ontwikkeling van het streekverband ligt het perspectief voor de naaste toekomst.

A. J. Vermeersch

DE VLAMING EN ZIJN ZELFPORTRET

'De Vlaming heeft een eigen taal, een eigen karakter en aanleg, een eigen genie (Prof. Dr. E. Blancquaert, in „De Vlaamse Beweging weer van wal", uitgave van het Vermeylen-Fonds, 1948).

Deze woorden drukken een algemeen verspreide opvatting uit. Er is meer. Ze vormen de recipiënt van een goed gestoffeerd opinieverschijnsel: 'de Vlaamse cultuur en de Vlaamse mens vormen een barokke spanning van elementen, waarbij hart en gemoed het reine verstand overheersen, maar waarin het magische en de realiteitszin samenspelen.' 'Magisch realisme!'

Deze visie op de Vlaming kan men onder vele pennen terugvinden. Twee vaststellingen dringen zich hierbij op.

1e. Vertegenwoordigers van het Vlaamse cultuurleven — 'cultuurmilitanten' — poogden en pogen steeds een zogenaamde Vlaamse eigenheid op te vangen in een definitie. 'Magisch realisme' . . 2e. Het valt niet te loochenen dat op diffuse wijze de gemiddelde Vlaamse mens zich bewust is van een collectieve eigenheid die in sterk gevulgariseerde vorm, de definitie nabijkomt door de kunstenaars en cultuurmilitanten geformuleerd. Het onderscheid tussen beide is belangrijk. De tweede groep, de Vlaamse massa, behandelt deze opinie over zichzelf, op een onberedeneerde en evidente wijze, als een actueel gegeven en zonder enige bijzondere bedoeling. Bij de eerste groep, deze van de cultuurmilitanten, is dit anders. Deze beperkt zich niet tot het onderkennen of vaststellen van een zogenaamde Vlaamse eigenheid, maar ze doet meer: ze wil ze verklaren, structuur geven, desnoods commercieel maken en in ieder geval: een 'gestalte' geven, bij voorkeur met een soort eeuwigheidskarakter.

De opvatting die de Vlaming over zich zelf heeft is onkritisch, onwetenschappelijk. Ze is essentieel een „geloof" in de dwingende kracht van een configuratie van verwante en tegengestelde (mystiek - realisme) trekken (die in werkelijk-

heid in niet mindere mate bij alle overige volkeren in een of andere vorm voorkomen! Voorbeeld: het Frankrijk van het zuivere atticisme, van de 'clarté française', enerzijds, en het Frankrijk van de kathedralen, Villon, Rabelais, de symbolisten, anderzijds). Deze schematisering werd door de Amerikaanse sociaal-psycholoog, R. Benedict, in 1934, aangeduid als een 'pattern of culture', een soort nationale cultuurdemon die door een volkenkundige observatie zou kunnen afgelezen worden. Ditzelfde geloof in een 'basic personality structure' vinden we bij de Amerikaan A. Kardiner: de fundamentele structuur van een volkspersonaliteit produceert zijn instellingen en legt de culturele gedragingen op. *'Het Volk, de volksheid is een door God gewilde wezenheid, ja, het volmaaktste onder zijn schepselen in de natuurlijke orde; de volksheid is dus, meer dan wat ook, in ons tijdelijk begrip en bestel, allerheiligst op zich, allerveiligst voor iedereen en elkander.*" (D. A. Stracke, S.J.)

De wijze waarop de Vlaamse cultuurmilitant zich cultureel wil identificeren, is daarenboven en in het bijzonder onhistorisch. Dit om verschillende redenen.

a. Deze opvatting negeert de sociaal-psychologische neerslag van reële krachten die in de loop van de 19e eeuw zich hebben opgestapeld. Ik citeer enkele: de vestiging van het moderne kapitalisme, het afsterven van de traditionele Vlaamse huisnijverheid, het ontzettende pauperisme van de Vlaamse massa, het analfabetisme, enz. Hiermee bedoel ik dat de sociaal-psychologische houding van de huidige Vlaming van veel recenter oorsprong is dan de schilderijen van Breughel (een door onze cultuurmilitanten steeds opnieuw geprostitueerde kunstenaar) verkeerdelijk doen vermoeden.

b. Van de artistieke sublimatie (v.b.: Streuvels, Permeke) van deze in de 19e eeuw gebrutaliseerde sociaal-economische en culturele toestand, wordt een statisch verschijnsel afgeleid dat in alle tijden zou gegeven zijn: DE Vlaming. *'De Vlamingen zijn een sterk ras, vol ondernemingslust, stout, geweldig en autoritair. Als St. Lieven in de VIIe eeuw het evangelie predikt in deze streken, looft men zijn moed om de 'wilde Vlamingen' — die hem ten andere wreed zouden ter dood brengen — tegemoet te zijn gegaan. (. . .) Het is een geweldig ras, onafhankelijk, boordevol initiatief, burgerlijk en heerlijk tegelijk'* (de Waalse kanunnik Prof. Dr. J. Leclercq).

Men kan zeggen dat dit traditionele beeld van de Vlaming ook door de beschouwers buiten Vlaanderen is geadopteerd. In een artikelenreeks die ongetwijfeld groter ruchtbaarheid verdiende, heeft de jezuiet A. Deblaere daarvan een wel heel sterke illustratie opgehangen: *'Verkeert ge veel in het buitenland, dan ontkomt ge niet aan de indruk, dat uw gastheren, na hun uitbundige lof voor de vitaliteit van de Vlaamse literatuur, verwachten dat ge zes gangen verorbert, uw broeksband losgespt, oprispt, en op uw bil kletst van genot. Reeds verdenken ze u ervan, geen zuiver Vlaams exemplaar te zijn. Onze letterkunde en onze expressionistische kunst (Permeke, Cantré enz.) hebben van Vlaanderen een bepaald beeld geschapen, waardoor de gekultiveerde buitenlander het onvermijdelijk gaat houden voor een natuurreservaat van biologische kracht, van machtige vreters en drinkers, van infrahumane oerwezens. Wordt men het beu, steeds bekeken te worden met de sympatie die een uitgebrokene uit het natuurreservaat der oerkrachtpatsers automatisch verwekt, en geeft men zijn buitenlandse vrienden eens iets te lezen van een volwassener Vlaamse literatuur, die over menselijke wezens handelt, het beste van Walschap, Roelants, Demedts enz., dan kan men bijna zeker een tweede interessante ervaring maken: die literatuur schijnt niet te 'pakken'; onze vrienden lijken op dit menselijker niveau zelf wel interessanter werken in hun eigen literatuur te bezitten; en ze brengen ons weer terug naar die werken waarin wij 'het beste presteren': naar onze Vlaamse heimat-literatuur. Men kent het antwoord van Gide op de vraag, wie de grootste Franse dichter is van de 19de eeuw: 'Victor Hugo, hélas.' Er komt een ogenblik, waarop men zucht: 'Welk schrijver bezorgde onze Vlaamse letterkunde een verdiende wereldfaam? — Timmermans. Helaas.'* ('De Belleman, orgaan van het Davidsfonds', 1963, 32e jaargang, nummers 1, 2, 3, rubriek 'Letterkunde en Cultuur').

c. Om deze zogenaamd eeuwige fictie te bewijzen, misbruikt deze opvatting de geschiedenis. Ze eerbiedigt niet de historische verschijnselen in hun eigentijds kader, maar men haalt ze willekeurig naar het heden toe om ze te verzamelen, te vermengen en te interpreteren in functie van een actuele toestand. *'Wat is realiteit, datgene, dat door den gang der geschiedenis, ofwel door den gang der natuur werd voortgebracht? De geschiedenis heeft getracht zoveel natuur te over-*

schilderen en zoveel bloed te ontkleuren. Geen traktaten, geen diktaten zijn de mijlpalen van mijn natuur en mijn leven, maar Van Eyck, Van der Goes, Brueghel, Rembrandt, Rubens' (C. Verschaeve). Deze opvatting veralgemeent en annexeert aantrekkelijke culturele momenten waarvan men zich zelf als de natuurlijke resultante wil zien. Men ziet daarbij niet in dat de hele, reële leefbodem van wat men meent een steeds levende culturele traditie te zijn, vervangen is door andere verhoudingen. De middeleeuwse en 16e eeuwse geschiedenis van de zuidelijke Nederlanden toont het beeld van een economisch zeer productief land, met een industriële intensiteit die tot de hoogste behoorde van het toenmalige Europa. Een zeer ontwikkelde stadseconomie geleid door dynamische 'captains of industry', een ervaren arbeiderspotentieel dat sedert het einde van de 13e eeuw nagenoeg ononderbroken blijk gaf van een combattief klassebewustzijn dat ook het plattelandsproletariaat ging bezielen. *'With some important exceptions, such as the textile workers of Flanders and Italy, who, in the fourteenth century, again and again rose in revolt, the mediaeval artisan, especially in backward countries like England, was a small master.'* (Tawney R.H., Religion and the Rise of Capitalism. 1964). Ondernemende, 'moderne' burgerij, klassebewuste arbeiders: het culimineert in de én proletarische én burgerlijke opstand der Nederlanden tegen Filips II.

Welnu, deze verleden conjuncturen hebben aanleiding gegeven tot culturele en sociaal-psychologische verschijnselen (de Vlaamse Primitieven, de laat-middeleeuwse mystiek, de Moderne Devotie, het 16e eeuwse Erasmianisme, de Antwerpse schildersschool, enz.) die stonden en vielen met hun reële basisverhoudingen en dus niet te beschouwen zijn als gelukkige accidenten van een in eeuwigheid gegeven traditie. Het gelocaliseerd karakter van deze cultuurverschijnselen is duidelijk getekend geworden door de Engelse historicus, R. H. Tawney, in zijn hoger geciteerd bekende werk 'Religion and the Rise of Capitalism': *Every period and society has some particular center, or institution, or social class, in which the characteristic qualities of its genius seem to be fixed and embodied. In the Europe of the early Renaissance the heart of the movement had been Italy. In the Europe of the Reformation it was the Low Countries. The economic*

capital of the new civilization was Antwerp. The institution which best symbolized its eager economic energies was the international money-market and produce-exchange. Its typical figure, the paymaster of princes, was the international financier.' Gelocaliseerd in de tijd, een conjunctuurverschijnsel zonder typisch Vlaamse, maar internationale, algemeenmenselijke bedoelingen: *'Before it was poisoned by persecution, revolution, and war, the spirit of the Netherlands found its purest incarnation in Erasmus, a prophet without sackcloth and a reformer untouched by heat or fury, to the universal internationalism (. .). In the exuberance of its intellectual life, as in the glitter of its material prosperity, the thinker and the reformer found a spiritual home, where the energies of the new age seemed gathered for a bound into that land of happiness and dreams, for the scene of which More, who knew his Europe, chose as the least incredible setting the garden of his lodgings at Antwerp'.*

Het taaie vasthouden aan de fictie die ik tot nu toe op de korrel nam, wordt vooral verklaard door de romantiek die voor de Vlaamse Beweging heeft gewerkt als een roes en een motor. Want indien het waar is dat de romantiek in de Vlaamse Beweging plaats heeft moeten maken voor meer zakelijke analyses van de verhoudingen en de mogelijkheden, dan blijft het dat het culturele leven, en vandaar ook de visie van de Vlaming op zich zelf, nog grondig bepaald worden door de romantiek: gebruik en misbruik van het verleden en een onverbeterlijk dwepen met de 'natuur'. De romantiek heeft een mentaliteit doen groeien die werkt als een ware gevestigde structuur. Deze structuur, deze mentaliteit heeft een functie; zij is quasi tot instituut verheven. Als zelfbedwelmende factor is ze een politiek en sociaal opium. Ze heeft ook een 'toeristische' waarde en voedt aldus duidelijk levende associaties, die hun commerciële uitwerking niet missen: 'Brueghel - wielerwedstrijden - geuzelambiek - Ensor - processies - kramiekbrood - Permeke - Ommeganck - epische wolkenhemels - Tijl Uilenspiegel en Nele - Vlaamse haardvuren en Vlaamse meubels - Streuvels - Damme en Knokke aan zee - Hadewijch en Ruusbroec - selecte bourgeoisrestaurants met oud-Vlaamse interieurs.'

De romantische verheerlijking van de zogenaamd typisch Vlaamse eigenheid die zozeer de Vlaamse Beweging heeft

gevoed, heeft de Vlaming opgesloten in een eng besloten gemeenschap waarin cultuur synoniem werd met het bezingen (wat het eigenlijke zingen betreft: in Vlaanderen is het zingen, vooral het massazingen, een sociale gedraging die aangeprezen wordt door de kerkelijke en wereldlijke autoriteit) van de eigen-aardige 'natuurlijke' verschijnselen. Deze romantische nalatenschap verhinderde de Vlaming in te zien dat ook de geest en zijn universaliteit tot de natuurlijke uitrusting van de mens behoren. En de algemeen-menselijke kunst van Walschap, Gysen, Claus e.a. drukt helaas geen sociaal-psychologisch proces in Vlaanderen uit, maar veeleer de opgang van enkele persoonlijkheden en van beperkte progressistisch ingestelde groepen tot een wereldcultuur.

Alles zou eenvoudig kunnen zijn indien de instelling van de gemiddelde Vlaming ten opzichte van noden en problemen een sluitend antwoord zou geven. Dan zou het Vlaamse volk in zijn romantische roes, met zijn valse voorstelling over zijn zogenaamd eeuwig Ik, rustig verder kunnen slapen. Maar de moderne ontwikkeling in wereldverband, de sociaal-economische krachten in Belgisch en Europees kader, hebben de voorwaarden geschapen voor sociaal-psychologische kortsluitingen. Inderdaad, de opinie in Vlaanderen labeurt aan een innerlijke tegenstrijdigheid. Ze slaagt er niet in de elementen van deze tegenstrijdigheid op kritische wijze te confronteren en te vergelijken. Deze elementen zijn 1. het opinieverschijnsel dat we Vlaamse Beweging noemen en dat in grote mate neerkomt op de politieke behandeling van een achterstand. Het is het geliefkoosde thema van alle Vlaamse-Bewegers: we zijn achter. Er is een manie om in politicis allerlei suprastructuren daarvoor verantwoordelijk te stellen. Men heeft minder de moed om de werkelijke, diepere oorzaken te vinden in de eigen verhoudingen. 2. Samen met deze opinie doet zich een ander opinieverschijnsel voor dat we hoger hebben aangeduid: het romantisch narcisme van de Vlaamse cultuurmilitant, de pretentie een zeer belangrijk cultuurvolk te zijn want 'wij hebben toch onze Primitieven, de mystiek, Rubens en Felix Timmermans'.

De simultaneïteit van beide sociaal-psychologische verschijnselen werkt storend. Ze lopen mekaar in de weg:

1. Op zichzelf is het reeds lachwekkend — en dit doet het vooral op de kritische buitenlander die eerlijk poogt de com-

plexe personaliteit van de bewuste Vlaming te begrijpen — dat de Vlaming én met frazen én met cijfers, systematisch over zijn achterstand klagend, meteen zich romantisch gaat opwinden om in naam van Ruusbroec, Van Eyck en Brueghel, zichzelf uit te roepen tot een der eerste cultuurvolkeren van vandaag. Wij kunnen alvast aannemen dat met deze mentaliteit de huidige Grieken zich zonder blozen kunnen uitroepen tot het eerste cultuurvolk in deze wereld.

2. Het bewustzijn van een achterstand werkt naar buiten, b.v. op het politieke terrein (en veel minder in de eigen maatschappelijke structuur) veroverend. Voorzover dit besef van achterstand penetrant naar binnen wil blikken, geeft het soms aanleiding tot progressistische stellingnamen. Daartegenover staat dat de mentaliteit die op blinde wijze, de intrinsieke evenwaardigheid verdedigt, daarentegen remmend en conserverend werkt.

Het effekt daarvan is een vaak wonderlijk kluwen van realistische en romantische praktijken: lieden die de achterstand analyseren met behulp van middelen die soms zeer modern en realistisch zijn, dulden niet dat men zou twijfelen aan een Vlaamse volwaardigheid, 'want we hebben toch onze gotische stadhuizen, Van Eyck, Brueghel, Rubens en Felix Timmermans'.

Een vraag als besluit. Kan het zijn dat de Vlaamse situatie in zijn ontwikkeling naar een beslissende fase zeilt? De fase waarin de industrialisatie en de herstructurering der produktiekrachten op het vlak der sociale psychologie gaan doorwegen en de traditionele leef- en denkwijzen op de proef zullen stellen. Dan kan een culturele en sociaal-psycholische omslag gebeuren die qua betekenis, deze van het einde van de 16e eeuw en de noodlottige 17e eeuw nabijkomt. De kritische zelfkennis van de Vlaming moet uiteindelijk aldus bevorderd en gesaneerd worden.*)

---

* Betreffende de beoordeling van Vlaanderen en het Vlaamse 'wezen', zie ook het artikel van H. Dyserinck, 'De Fransschrijvende Vlaamse auteurs van 1880 in de spiegel der Franse en Duitse literaire kritiek', in Spiegel der Letteren, Jaargang VIII, no. 1.

Gerben Colmjon

VESTDIJK EN HARLINGEN

Wij hebben zeven jaar lang tegenover elkaar gewoond, Vestdijk en ik. Om het precies te zeggen: van 1903 tot 1910. Hij te Harlingen, ik op Terschelling. En daarna zijn we, met Slauerhoff, in dezelfde tijd op dezelfde school geweest, de Leeuwarder rijks-H.B.S., zo van 1913 tot 1915. Maar dat doet hier minder ter zake.

Hadden wij beiden, Vestdijk en ik, toen het vermogen bezeten in de toekomst te zien, dan zou ik in eerstgenoemde jaren, als op een heldere avond het schijnsel van de Harlinger gaslantarens aan de zuider horizon flakkerde, gedacht hebben: daar zit nu de knaap die straks Harlingen, dat vreemd aandoende Harlingen, in beeld zal brengen. En hij, op zijn beurt, op een heldere dag de twee blanke duinklompen, Vlieland en Terschelling, met de lange Brandaris ernaast in zee, plotseling voor de blik krijgend, zou dan hebben gedacht: daar zit nou dat jong dat later zal vinden dat ik uit mijn stad niet gehaald heb wat er in zit.

Harlingen. Fascinerende naam; zó fascinerend, dat Maeterlinck in een drama een middeleeuwse prinses, in drie dagen, door het bos, doet lopen van IJselmonde naar Harlingen. Klank van een Noormannenwoord, al hebben zij die naam niet gegeven; er schijnt ter plaatse ten tijde van Karel de Grote een Almeninga (dat gemeenschappelijke weide, compascuum betekende) te hebben gelegen, dat vervolgens tot Almenum verkort werd en door Godfried de Noorman uitgebreid en versterkt. Maar de latere naam dankt het aan het geslacht Harlinga, dat er een stins tegen de Noren stichtte. Zo staan de Wikingen er toch mee in verband.

Eerst de sombere, dreigende klank van die naam Harlingen al — waar Vestdijk zich toch niet geheel los van kon maken en die tot Lahringen omzette in zijn romans — en dan dat spookachtige beeld aan de kim, voor de eilandbewoners: de lange, brokkelige Friese kust, als drijftillen in de verte, met aan het westelijke einde ineens een stad, met

twee kerken-met-torens, als een dubbel beeld, er boven uit. En op de horizon tussen Vlieland en die stad geregeld de romp van een stomer, met rookpluim, van de lijndiensten van Engeland op 'Harns', zoals eilanders en Friezen Harlingen noemen, naar een andere oude stins die tot het ontstaan van de stad bijdroeg. Wij zagen, van het eiland af, Harns altijd grauw, of blauw. Maar wie in mei op de toen nog vrije zandplaat Gryn eieren gingen rapen, zagen, zoveel dichter bij, in het scherpe zonlicht een stad van rode daken vrolijk blikkeren en glinsteren.

En als we in de zomer naar de vaste wal met vakantie gingen was het toch weer de vreemde stad. Eerst al de onnoemlijk lange havendammen onder water tot ver in zee, waar de boot langs voer, aangegeven door telkens een paal er op. Eindelijk de dam zelf, die ten slotte in een zwaardere als een bolwerk overging. Daarachter waren de havens, en boven schuttingen of loodsen uit doemden de voor ons enorme schoorstenen van de zeeboten op, van de lijnen op Londen, Hull, de Tyne en Schotland. We kenden de namen van horen zeggen: de Leeuwarden en de Groningen van de 'General Steam', de Minister Tak en de Professor Buijs van de 'Hull & Holland Steamship', de land-boten van de Scheepvaart- en Steenkolen Mij, de Amulet van de dienst op Leith. En soms nog een Zweedse houtboot, of een schip van de K.N.S.M. dat vee of pootaardappelen kwam laden. Vervolgens de wandeling door de stad, langs de Voorstraat en door de Engelse Tuin naar het station. Verbaasd keken we naar de kinderen die met tassen naar school gingen (wij hadden geen tassen, want we kregen nooit huiswerk; ons onderwijs was vijftig jaar bij Harlingen achter; iets heel prettigs) en het was pas half negen in de morgen; wij waren om vijf uur opgestaan en hadden al een zeereis van twee uur achter de rug; voelden ons alsof de dag al half om was. En dan in de stationswachtkamer, waar we op z'n minst een uur moesten zitten eer we in de trein naar Leeuwarden konden stappen: op het stationsplein arriveerde de stoomtram uit Sneek, een goederentram; de deuren gingen open en naar buiten kwamen tientallen schapen, met rode en paarse verf gemerkt, die in een blèrende kudde naar het havenkwartier werden gedreven, waar de exportslachterijen zich bevonden, met grote uitvoer naar Engeland. Soms zag

men ook wel wagens vol dikke vuile, bloederige schapevachten voorbijrijden. Het afscheid van de stad vormden de kalk-ovens met hun vreemde gedaante en hun eigenaardige brandlucht, waar het 'skyl' van de Wadden, de schelpen (waarnaar Terschelling heet) tot kalk verwerkt werd. En dan was de vreemde stad voorbij en keken we naar het groene land met de dorpen op enige afstand, die zich, evenwijdig met de kustlijn, verder verwijderden alnaar Franeker naderde.

Zo was het voor ons eilanders. Sommige van deze dingen mogen niet zo sterk hebben gesproken tot de geboren en getogen Harlingers, maar die zagen dan weer andere dingen. Daar waren de luchtspiegelingen, wanneer op een scherp-heldere voorjaarsdag niet twee duinklompen ver weg uit zee verrezen, maar er zich vijf lange eilanden aan de einder uitstrekten, te herkennen als Texel tot en met Schiermonnikoog, terwijl deze in werkelijkheid onmogelijk zichtbaar waren door de grote afstand. Of wel men stond bij het standbeeld van de Spaanse stadhouder op de zeedijk en zag over het water alle boerderijen van Wieringen met hun rode daken; ook fata morgana, aangezien dat eiland in rechte lijn meer dan dertig kilometer af was. En in de winter merkte men van schipbreuken op de Noordzeekust; wel niet zo intens leefde men daarin mee als de eilandbewoners, maar men hoorde er genoeg over van de bemanning van de Terschellinger boot, en de Harlinger Courant stond er vol van. Een stof en een sfeer om er romans uit te scheppen voor de wereldlitteratuur.

Vestdijk heeft Harlingen in beeld gebracht. Althans een deel ervan. Of liever: een uiterst miniem deeltje van de rijke stof die de stad bood. In zijn romans ontmoet men niets van wat het leven ginds juist zo typeerde; zijn Anton Wachter, Jan Breedevoort, Murk Tuinstra, Ina Damman etc. etc. praten en denken in een plaatsje dat aarts-provinciaal is en toch tot geen enkele provincie behoort. Want hoe ver het proces van modernisatie tegenwoordig ook mag zijn voortgeschreden — en in de tijd omstreeks 1910 was dit veel minder het geval dan nu — in elke Nederlandse stad van thans is nog een oude kern aanwezig die niet alleen een plaatselijk maar tevens een specifiek provinciaal karakter heeft. Men zal de kern van Enkhuizen niet in Oldenzaal

terugvinden, de kern van Appingedam niet in Roermond, die van Rhenen niet in Goes. Maar in Vestdijk's Lahringen mist degene die Harlingen lief heeft, of had, het wezen van deze stad. Simon Vestdijk vonden zijn medeleerlingen geen Friese jongen, en ongetwijfeld ook geen Harlinger jongen, blijkens het boek van Nol Gregoor, 'Simon Vestdijk en Lahringen'. En zo heeft Vestdijk evenmin van Lahringen de stad Harlingen gemaakt, die plaats met zulk een bijzondere atmosfeer. Als hij deze had weten te vertolken, zou zijn romanreeks van groot formaat geworden zijn. Nu is deze aarts-kleinsteeds geworden, met niets dan mensen, kinderen en mensen, waarbij enig psychologisch talent geen tegenwicht vormt. Hij heeft geen partijgetrokken van de grote mogelijkheden die de stof bood.

Kr. Boelens

EEN SCHOOL, TWEE VOERTALEN

Voor welk gebied en voor welke schooltypen geldt het bovenstaande?

Het terrein is vrij gemakkelijk af te palen, omdat dit artikel alleen maar iets wil zeggen over het Friese taalgebied.

Globaal genomen betreft het hier dus de provincie Friesland, verminderd met de Stellingwerven in het zuidoosten, met Het Bildt in het noordoosten en met de eilanden. Bovendien moet men er dan nog rekening mee houden, dat in de bevolkingscentra slechts een gedeelte der schoolkinderen Fries spreekt. Het percentage Friessprekenden is het geringst in Harlingen, nl. 10%, in Sneek en Leeuwarden zal het langzamerhand wel tot 20% zijn gestegen, terwijl Bolsward en Franeker ongeveer 30 % tellen, Dokkum en Heerenveen voor de helft Fries sprekend zijn en in Drachten nog zeven van de acht leerlingen het Fries als omgangstaal gebruiken.

Een schatting van 300.000 Friessprekenden op de 475.000 inwoners van Friesland is aan de ruime kant.

Voor een bevolking gelijk aan het derde deel van die van Amsterdam, bovendien dan nog verspreid wonend over een hele provincie van 3000 km^2 treft men dus onderwijskundig aparte voorzieningen aan voor diverse schooltypen.

Bezien we nu deze verschillende schooltypen één voor één.

De kleuterscholen vangen in Friessprekende gebieden hun leerlingen op in de eigen taal. De meeste onderwijzeressen spreken hier Fries, allen verstaan het. Het hoeft niemand te ontbreken aan Friese vertelstof en ook de hoeveelheid spelletjes, opzeg- en zangversjes is langzamerhand wel voldoende geworden. De twee dagschoolopleidingen in Leeuwarden en de cursus in Drachten houden bij hun opleiding wel enigszins rekening met het tweetalig gebied waarvoor zij de zorg hebben. Van een didactisch goed opgezet plan en een effectieve training voor deze taak kan men echter nog niet spreken.

Ter stimulering van docent en leerling zou een aantekening

voor Fries op het diploma een culminatiepunt van deze uiterst practische vorming zijn. De studie zou betrekking moeten hebben allereerst op de eigen taalbeheersing en daarnaast enige kennis van de Friese leerstofbronnen en van het probleem der tweetaligheid vragen.

Dit laatste probleem moet ook voor de kleuterschool worden benaderd vanuit de ontwikkelingsfase van het kind. Het jonge kind uit zich eerst in egocentrische taal door kennis te geven van zijn emotie, door waarschuwingsseinen en pas later in de sociale taal op 7 à 8 jarige leeftijd ook door het zuivere constateren van feiten. Te voren vergt de emotionele binding dus het gebruik van de moedertaal, zowel actief door het kind zelf, als passief doordat verzorgers en onderwijzeressen het kind opvangen en het ontwikkelingskansen bieden in een zo vertrouwd mogelijk milieu. Dat het aantal taalgestoorde kinderen toeneemt, sommigen zeggen onrustbarend toeneemt, is te meer een indicatie voor juf: stel de kinderen op hun gemak, neem innerlijke spanningen weg, vermijd te veel aan prikkels, moedig aan tot spreken.

Anderszijds zijn er studies en experimenten die wijzen op het belang van vroegtijdige kennismaking met een vreemde taal. In gevallen van natuurlijke tweetaligheid (bv. de vader Fransman, de moeder Duitse) schijnt een kind met evenveel gemak beide talen grondig te leren, als het tenminste ieder der ouders blijft verbinden aan één vaste taal.

Ook dan schijnt evenwel de waardering der talen voor het kind niet gelijk en bij veranderde omstandigheden vervluchtigt een taal weer heel snel.

Op internationale scholen en bij experimenten tracht men ook meestal de natuurlijke tweetaligheid na te bootsen door één taal te binden aan één lesgever. Zo bestaan er gunstige rapporten over het aanleren van Engels door Franse kleuters. Ten aanzien van de goede intonatie en een levensechte uitspraak heeft het jonge kind blijkbaar nog mogelijkheden, die op latere leeftijd verdwijnen. Het beruchte Nederlands in Friese mond is dus in zijn effect alleen maar negatief. Er moet in elk geval sprake zijn van een *vóórleven* der taal.

Weegt men voor- en nadelen van het vroege aanleren der talen tegen elkaar af, dan is tegen vroege natuurlijke tweetaligheid ogenschijnlijk weinig bezwaar. Schoolse tweetaligheid is voor de kleuter niet aan te raden. Voertaal moet daar

zijn de moedertaal, waarbij men aan passief Nederlands occasioneel een plaatsje kan inruimen: Eens een Nederlands versje (in aansluiting bij de t.v.) of een Nederlands verhaaltje zal in aansluiting bij en ter voorbereiding op buitenschoolse ontmoetingen wel zin hebben.

Vijf en twintig jaar geleden kregen de Friese kinderen voor het eerst de gelegenheid op de lagere school hun moedertaal te spreken. Officieel althans. Want zowel vóór als na de invoering van de wet-Slotemaker de Bruïne hebben talloos vele kinderen een in het Nederlands gestelde vraag van hun meester in het Fries beantwoord. Maar in 1937 mocht dan 'een streektaal in levend gebruik' tijdens de lessen lezen en Nederlandse taal in de hoogste klassen als voertaal dienst doen. Een jaar later al hadden honderd scholen in Friesland hun uurtje Fries lezen en hun wekelijkse les Friese taal. Buiten Friesland is de wet zo goed als niet toegepast. Zij was daarvoor ook niet bedoeld, maar in de formulering der wet zal de term 'een streektaal in levend gebruik' zijn gekozen, omdat men de fictie wilde handhaven, dat het Fries beslist niet meer rechten mocht hebben, dan ieder in Nederland gangbaar dialect.

Nog geen tien jaar geleden, nl. in 1955, heeft het Fries zijn plaats gekregen in de lageronderwijswet.

Deze koninklijke erkenning stemde tot blijdschap. Maar nog van groter belang was de onderwijskundige formulering van deze wetswijziging, die gewoonlijk in Friesland wordt betiteld als 'de wet-Cals'. Waarmee dan de naam van een eminent onderwijshervormer is gekoppeld aan de macrosfeer der mammoet, zowel als aan de microschaal van het Fries onderwijs.

Het geven van een enkele lees- of taalles Fries in de hoogste leerjaren is namelijk in opvoedkundige zin het paard achter de wagen spannen. De kinderen hebben juist in de lagere klassen hun moedertaal zo hard nodig voor een onbelemmerde en harmonische groei van hun persoonlijkheid. En daarin voorziet nu de wet-Cals. De kinderen leren nu de drie technieken van het lezen, schrijven en rekenen in hun moedertaal en pas tegen het eind van de tweede klas gaat men er toe over het Nederlands als voertaal voor het onderwijs te gebruiken. Deze overgang is natuurlijk geleidelijk en

wordt voorbereid doordat meester of juf al eerder eens een verhaaltje vertelde in het Nederlands of wat versjes leerde. Tot dan zo omstreeks Pasen, bij een goede klas wat vroeger en bij een slechtere wat later, de overgang plaats vindt van passief naar actief, van mondeling naar ook schriftelijk, van incidenteel tot regelmatig Nederlands taalgebruik. En het is dan ieder jaar weer verbazingwekkend dat deze leerlingen, als zij eenmaal Fries hebben leren lezen, het Nederlands zonder meer aandurven en het ook aankunnen.

Het aantal Friese lessen neemt op school dan af en op het eind van de derde klas, dus na vijftien maanden gericht onderwijs in het Nederlands, is een kind even ver als zijn leeftijdsgenootjes, die op de ééntalige school drie volle jaren lang Nederlands hebben gehad.

In lenigheid van taalgebruik en in durf tot acteren zelfs verder.

Het mooiste resultaat van deze tweetalige school is voor mij echter, dat geen enkele juf, die deze levenwekkende taalvorming in haar klassen heeft meegemaakt, terugverlangt naar de vroegere situatie. Vaak is dit in exact registreerbare feiten niet uit te drukken. Ik zou het – met excuus aan Theo Thijssen – durven samenvatten onder de titel: 'Een gelukkiger klas'.

Sedert 1955 is er elk jaar een tiental tweetalige lagere scholen bijgekomen. Hun aantal bedraagt nu 80 en vormt 15% van alle lagere scholen in de provincie. Deze verantwoorde en gestadige groei zal zich waarschijnlijk doorzetten tot dit type de gewone onderwijsvorm is geworden van het voor 90 tot 100% Fries sprekende platteland.

Voor de menggebieden, waar een kleiner gedeelte der schooljeugd Fries spreekt, moet een enigszins andere oplossing worden gevonden. In de grotere centra zou men nog vrij eenvoudig een aantal scholen kunnen bestemmen voor het opvangen der Friessprekende kinderen. Vooral waar hele schoolwijken voor 90 of 100% Fries spreken, zoals in Drachten het geval is, kan dit zonder veel organisatorische bezwaren geschieden.

Ouders, die thuis met hun kinderen Nederlands spreken, kunnen desgewenst hun kind in een naburige wijk naar school zenden. Nodig is dat in deze wijken echter niet, omdat het kind op straat en schoolplein wel zoveel Fries opdoet

dat het dit onderwijs zonder bezwaar kan volgen. De ervaringen op grotere dorpen hebben dit al geleerd.

Een bezwaar is echter wel, dat men dan gaat in de richting van segregatie. Een begrip dat voor velen donker tot zwart is gekleurd. Zodra er echter meer tweetalige scholen komen in zo'n stad of stedelijke gemeenschap, dan is dit apart staan, dit afgescheiden zijn, al wat ondervangen.

Wat dit betreft zou voor de echte menggebieden een nieuw te scheppen type tweetalige school met parallelklassen voor Fries- en voor Nederlandssprekende kinderen een betere oplossing zijn.

Voor een combinatie van twee zesmansscholen is daartoe reeds een verantwoord plan opgesteld, dat voorziet in twee parallelklassen voor de beide laagste leerjaren. Vanaf de derde klas is geen splitsing meer nodig. Als zeer positieve elementen zijn bij dit plan twee dingen te noemen. Allereerst wordt de integratie bevorderd, doordat Fries en niet-Fries samen één schoolgemeenschap vormen, zonder dat één van beiden het offer van eigen aard en persoonlijkheid hoeft te brengen. Het andere grote voordeel bij dit plan is, dat bij deze combinatorische opzet één boventallige onderwijzer is ingeschakeld voor beide scholen samen. Deze kan zich dan speciaal inzetten voor de lessen Fries op twee niveau's: ééntje meer op actief taalgebruik gericht voor de Fries en één voornamelijk op passief voor de niet-Fries.

Door zijn werk worden bovendien nog hoofd en onderwijzers ontlast en is de mogelijkheid geschapen in kleine groepjes te beginnen met iets van remedial teaching.

Bij het gewoon lager onderwijs ontwikkelt zich de situatie van de twee voertalen dus in positieve zin, zij het dan ook, dat nu het moment is aangebroken voor de toepassing van een practische opzet in de taalkundige menggebieden.

Oppervlakkig gezien zou men zeggen, dat bij het buitengewoon lager onderwijs, waar het er op aankomt de zwakbegaafde leerling emotioneel en vanuit de eigen situatie aan te spreken, de moedertaal een belangrijke functie moet hebben.

Toch is dit niet het geval.

Als getracht wordt een kereltje uit de Friese weilanden lezen te leren met de zin 'de duif is in het bos', dan zou men

school er van maakt wat hij kan, al worstelend met leerlingen die voor dit vak een zeer verschillende vooropleiding hebben gehad, met de hem krap toegemeten tijd, met de integratie van het aanwezige onderwijsmateriaal in zijn schoolsituatie, met de aversie van een grote groep leerlingen tegen iedere vorm van werk, die niet direct op 'het examen' is gericht, met gebrek aan waardering van collega's.

Dit alles lijkt pessimistisch.

Het is het niet. Het is een fase in iedere kultuursituatie, waar zich een tweede voertaal baanbreekt naar gelijkberechtiging.

Ook in Wales is men begonnen met voorzieningen te treffen voor het jonge kind en de lagere school en pas later is hierop voortbouwend een plan gemaakt voor het voortgezet onderwijs. Tot die situatie zijn wij, Wales op een tijdsafstand van tien jaar volgend, nu gekomen.

Bij het hoger beroepsonderwijs is het de kweekschool, door zijn aard nauw verbonden aan het lager onderwijs, die een bres heeft geschoten in het éénvoertaalsysteem van dit tweetalige gebied. Aan de kweekscholen in Friesland en aan een tweetal R.K. kweekscholen daarbuiten (Steenwijkerwold en Hilversum) worden aanstaande onderwijzers mee voorbereid op hun werk in de tweetalige situatie.

Ter afronding van deze specifieke opleiding doen er jaarlijks een veertigtal onderwijzers examen voor de akte Fries l.o., die in vele opzichten gelijk te stellen is met andere taalakten l.o. Een studie-mogelijkheid voor Fries m.o. bestaat, maar het gebruik dat hiervan wordt gemaakt, is zeer onbevredigend.

Degenen die op universitair niveau Friese taal- en letterkunde willen studeren, kunnen daarvoor terecht in Groningen, Amsterdam, Utrecht of Leiden. De leerstoelen hier zijn van groot belang voor de wetenschappelijke studie van de taal en hebben ook in het grotere geheel van de germanistiek een eigen zinvolle functie.

Dit neemt niet weg, dat er voor een universitaire opleiding in Friesland zelf nog ruimschoots plaats is. Na de gedegen rapporten die hierover zijn verschenen, lijdt dit geen twijfel meer. Het zal een levenskwestie zijn voor het kulturele voortbestaan van Friesland hier één of andere vorm van dit onderwijs te verwezenlijken.

zeggen: toe, schrijf het nou in die voor het kind gekke tekens althans zo, dat hij *voelt* wat er staat, dus 'de dou is yn 'e bosk'. En dan mankeert er in de wijde vlakten rondom Franeker nog het situatieve element; het worde dus 'ús jan hat in dou', waarmee we bij het duivenhok van broer Jan zijn beland.Hoezeer een 'duif' iets anders is dan een vertaalde 'dou' bleek me dezer dagen in de middelklassen van een lagere school met vrij veel zwakbegaafden, waar sociogene debiliteit zeker een rol speelt. Het Nederlandse klassegesprekje kwam even op een duif, waarbij iemand opmerkte, dat je het mannetje kon herkennen aan een krul in zijn staart. De klas accepteerde het, kennelijk als zijnde een boekensituatie, waar je je bij neerlegt. Had de spreker beweerd, dat 'douwen in krul yn 'e sturt ha' dan zou hoongelach zeker de reactie zijn geweest. Stel je voor: 'mantsjedouwen mei krullen yn 'e sturt; hy kin noch gjin jerk en in dou út inoar', hij kan nog geen woerd van een doffer onderscheiden. 'Douwen' worden ter plaatse bij tientallen gehouden; een 'duif' is een boekevogel.

Een experiment zou zonder twijfel van belang zijn voor het benaderen van deze in hun ontwikkeling door aanleg of sociale factoren geremde kinderen. Alles wat hiervoor dienstbaar kan zijn, moet worden gebruikt. Te meer omdat de discussie over het probleem der tweetaligheid in de kringen van het b.l.o. nog moet beginnen.

Bij het voortgezet onderwijs is er in dezen evenmin reden tot juichen. Wel bestaat er wettelijk voldoende mogelijkheid tot het geven van Friese lessen aan de scholen voor v.g.l.o., u.l.o. en bij het landbouw-, nijverheids- en middelbaar onderwijs.

Maar deze kansen worden grotendeels onbenut gelaten. En ook in de gevallen dat er wel lessen worden gegeven, moet men nog al eens constateren, dat zij niet helemaal beantwoorden aan hun doel: zowel een goede literaire en taalkundige inleiding te zijn als een algemene oriëntatie omtrent Friesland en zijn kultuur te geven.

De oorzaken daarvan zijn velerlei. Het voornaamste bezwaar lijkt mij te zijn het gebrek aan een concreet leerplan voor alle genoemde schooltypen, waarbij vooral de vertikale doorstroming een gebiedende eis is. Al te vaak is het lesgeven nu een zaak van de geïsoleerde (vak)-leraar, die aan zijn

Hoe die vorm er zal uitzien, hangt van vele zaken af. Een internationaal georiënteerde academische gemeenschap, waarbij wereldproblemen als bilinguïsme en het onvermijdelijk daarmee verbonden bikulturisme centraal worden gesteld, lijkt bijzonder aantrekkelijk. Een dergelijk centrum is er in Europa nog niet en het zou zeker in een behoefte voorzien, getuige b.v. het bezoek van een Laplandse onderwijzeres, die zich dezer dagen in Friesland oriënteerde.

Bij het gebruik van Engels en eventueel Nederlands en Duits als voertalen, zou het Fries zich organisch gemakkelijk aansluiten.

Een belangwekkend studieobject is onmiddellijk bij de hand en over gebrek aan medewerking van de zijde der Friese bevolking zal men niet te klagen hebben.

Academische vorming zou een waardige afsluiting zijn voor de onderwijsmogelijkheden in Friesland en moet voor deze kleine kultuurgemeenschap onmisbaar worden geacht.

August Vermeylen, De Vlaamse letteren van Gezelle tot heden.
Bernard Kemp, De Vlaamse Letteren tussen gisteren en morgen.
Vlaamse pockets, Heideland, 1963.

August Vermeylen was misschien wel de meest schrandere essayist en kunsthistoricus die het Vlaamse land ooit heeft gekend. Hij is een van die weinige figuren geweest die getracht hebben de Vlamingen uit hun beperkte en door hun taal geïsoleerde positie in de Europese literatuur op te trekken. Goede literatuur uit alle kultuurgebieden voldoet aan dezelfde kritische basisnormen en wanneer in Vlaanderen literaire werken worden geschreven die aan deze normen voldoen zal zij met de beste Europese literatuur kunnen wedijveren.

Het essay hier ter bespreking dateert in feite uit 1923 toen het onder de titel „Van Gezelle tot Timmermans" verscheen. Sedert de derde druk (1949) kreeg het de titel „Van Gezelle tot heden". Het is in Vlaanderen een klassiek geschrift geworden. In het onderwijs gebruikt men het als leidraad bij de Vlaamse literatuur, omdat het op markante en eenvoudige manier de jeugd tot literaire werken inleidt. Boeiend analyseert Vermeylen één van de meest vruchtbare literaire periodes die Vlaanderen heeft gekend. Het gaat hier over het tijdvak waarin Gezelle als onafhankelijke figuur tot een prins der poëzie uitbloeide en de opkomst, ontwikkeling en invloed van het tijdschrift „Van Nu en Straks" rond de figuren Van de Woestijne, Teirlinck, Buysse, Streuvels, e.a. De voornaamste aandacht besteedt Vermeylen aan de priester-dichter Gezelle, waarvoor hij een kinderlijke bewondering koesterde. Voor degenen die Gezelle nog niet ten volle kunnen waarderen zou het lezen van dit essay hen kunnen overtuigen van zijn onmiskenbare poëtische kracht. Gezelle immers is het prototype van de ware poëet omdat hij: „geen andere eerzucht kende dan zo eenvoudig mogelijk, buiten elke conventie, maar zo volledig mogelijk, met de minst bepaalbare schakeringen, te zeggen wat er rondom hem en in hemzelve omging: de werkelijkheid die hij waarnam en de oneindige werkelijkheid die hij voelde".

Het tweede deel van dit overzicht der Vlaamse letteren is van de hand van Bernard Kemp. Het lijkt mij nogal

hoogmoedig dit schamele werkje samen met het kunstwerk van Vermeylen als één overzicht der Vlaamse literatuur uit te geven. Kemp heeft zich op een goedkope en haastige manier van zijn taak gekweten. Niet alleen is het een onvolledige bibliografie, maar de kritiek die rondom de verschillende figuren geschreven wordt is zo banaal en absurd dat men zich werkelijk mag afvragen of Kemp wel een geschikte man is om literatuur te beoordelen, laat staan een overzicht der Vlaamse letteren te schrijven.

C. L. Kruithof

Dr. M. van Haegendoren:
De Vlaamse beweging nu en morgen

'In dit nummer 81 van de Vlaamse Pockets en in het volgende nummer (82–83) wordt een overzicht aangeboden: van de Vlaamse Beweging in het verleden; van haar huidige toestand; van haar verwachtingen en oriëntering in de nabije toekomst.'

Deze woorden luiden het werk van Dr. M. van Haegendoren in. In hun uiterste bondigheid geven ze de functie en de betekenis van dit tweedelige werk weer. De Nederlandse lezer heeft het begrepen: het is het handboek dat wegwijs wil maken doorheen de problematiek van de Vlaamse beweging.

Na de lectuur ervan weet men ongeveer alles van de Vlaamse beweging en van de zovele Belgische fenomenen in het licht en in functie van deze beweging betrokken. Maar ik blijf met een beklemmende, onbevredigde vraag: wat is de plaats van dit alles in de problematiek van het land, van deze wereld en van onze tijd? Aan dit gevoel van onbehagen gaf ook Prof. Dr. L. Flam, geïnterviewd door 'Vrij Nederland', uiting: 'Hier heeft men de Congolese kwestie verdoezeld door de schoolstrijd en nu verdoezelt men de zaken met de taalstrijd. Er zijn mensen zoals van Haegendoren, die leven daarvoor.' Inderdaad, Dr. M. van Haegendoren leeft ervoor. En hij kent zijn Vlaamse pappenheimers. Dit behoort tot de boeiendste aspecten van het werk: de indrukwekkende vertrouwdheid met — in enkele gevallen, eerder: aanvoeling van — bijna alle sociale, economische, politieke, wereldbeschouwelijke en culturele milieus

in dit wondere, 'bonte' land van Vlaanderen. De auteur is voorzitter van de Stichting Lodewijk de Raet, die een bestendig en veelzijdig onderzoek organiseert van alle levensuitingen en -problemen van de Vlaamse gemeenschap.

In het voorliggende werk lezen we twee soorten gegevens: 1. Wat het allemaal is. 2. Hoe het allemaal werkt.

Wat het is? Deze vraag wordt door de auteur beantwoord met een nagenoeg volledig overzicht, alhoewel we toch missen: een grondiger analyse van de stoffelijke toestanden in Vlaams-België. Budgetten van de arbeidersklasse ontbreken.

Hoe het werkt? De auteur heeft harde woorden voor hen die verantwoordelijk zijn voor de geestelijke, culturele achterstand van het Vlaamse volk. We noteren graag dat hij daarbij passim de binding met de stoffelijke onderbouw bevestigt. In zijn uiteindelijke begrip en in zijn interpretatievermogen blijft Dr. van Haegendoren evenwel een man van de burgerlijke ordening. De kapitalistische structuur is voor hem een evidentie. Dr. van Haegendoren houdt geen rekening ermee dat de kapitalistische structuur niet in haar franjes (b.v.: 'niet volksverbonden'), maar door haar rol en aanwezigheid de hoofdzakelijke ellendebron is voor het Vlaamse volk. Dr. van Haegendoren slaat op de kenmerken van het kwaad, niet op het kwaad zelf.

Als beschrijving: geslaagd. Als interpretatie: onvolledig en vaak geconstrueerd. De auteur laat de meest wezenlijke kansen onbenut. Aldus op p. 150 van het eerste deel, wordt in het belangrijke hoofdstuk 'Kerk en Vrijzinnigheid', midden veel uitvoerige kommer, besteed aan het wel en wee van het Vlaamse politieke en wereldbeschouwelijke keukentje, een eenzame volzin geparachuteerd: 'De politiek-ideologische verschillen schijnen het minst voelbaar in de wereld van de 'haute finance' en het blijkt wel dat katholieken en vrijzinnigen zich zonder grote moeite in dezelfde raden van beheer thuisvoelen'. De auteur dringt niet aan. Wij zijn ontgoocheld wanneer wij Dr. van Haegendoorn dergelijke trein zien missen.

Zoals we hoger schreven: de werkelijke dimensie van de Vlaamse beweging blijft ongemeten. Ook hier heeft Dr. van Haegendoren wezenlijke kansen niet gegrepen: hij verkiest het stilzwijgen te bewaren over Vlaanderen tijdens de

tweede wereldoorlog. Dit is pijnlijk. Geen van de argumenten door de auteur geformuleerd (deel 1, pag. 80), kan me verzoenen met het doodzwijgen van een ontstellend feit: de Vlaamse beweging was voor velen alibi en de aanloop, via een losgeslagen nationalisme, naar de misdaad van het fascisme. Onze honger blijft dus groot: wat is de werkelijke plaats van de Vlaamse beweging in de geschiedenis en in de maatschappelijke verhoudingen?

A. J. Vermeersch

MEDEWERKERS

Kr. Boelens is inspecteur van het Lager Onderwijs te Drachten.

Mr. L. H. Bouma is thans wetenschappelijk hoofdambtenaar verbonden aan het Ministerie voor Maatschappelijk Werk te Den Haag. Hij publiceerde rapporten over sociologische onderzoekingen, o.a. 'Wonen en werken in de Kleibouwstreek'. Verder o.a. 'Ameland und die Ameländer".

Gerben Colmjon publiceerde zowel literair-historische als cultuur- en kunst-historische werken.

Sjoerd Leiker is journalist te Leeuwarden. Onder de werken die hij publiceerde: 'Drie Getuigen' (1944, 3 dr. illegaal), 'Smalle Bruggen naar de Vrijheid' (1958). Van 1946–1948 was Sjoerd Leiker redactie-secretaris van De Nieuwe Stem.

L. Picard, (rustend) journalist, publiceerde 'Geschiedenis van de Vlaamse Beweging' en 'Van Vlaamse Beweging naar sociale revolutie', woont in Gent.

Fedde Schurer, journalist-letterkundige te Heerenveen, publiceerde 6 bundels gedichten, twee drama's, het Friese Psalm- en Gezangboek, een bundel korte verhalen. Verkreeg in 1945 de Staatsprijs voor verzetspoëzie, in 1949 de Gijsbert Japixprijs. Fedde Schurer was bijna 20 jaar hoofdredacteur van de Friese Koerier, zeven jaar lid van de Tweede Kamer, en nu redacteur van De Tsjerne.

A. J. Vermeersch is leraar te Brussel. Hij publiceerde o.a.: 'De structuur van de Belgische Pers 1830–1848' en 'Bibliografisch Repertorium van de Belgische Pers'.

INHOUD

C. Noordenbos: Ter inleiding 513

L. Picard: Taal en nationaliteit in België . . . 518

Fedde Schurer: Taalverhoudingen en letterkundige kansen in Friesland 534

Sjoerd Leiker: Het belegerd leven van Jan Slauerhoff (Slauerhoff en Friesland) 541

H. Wouters: Culturele autonomie in Vlaanderen . 549

L. H. Bouma: Images van Friesland 556

A. J. Vermeersch: De Vlaming en zijn zelfportret . 562

Gerben Colmjon: Vestdijk en Harlingen . . . 569

Kr. Boelens: Eén school, twee voertalen . . . 573

Boekbesprekingen

C. L. Kruithof: 'De Vlaamse letteren' . . . 581

A. J. Vermeersch: 'De Vlaamse beweging' . . 582

Medewerkers 584

ONTVANGEN BOEKEN

Hélène Swarth, *Brieven aan Pol de Mont* en *Zuidnederlandse jaren*. Uitgegeven door Herman Liebaars. Kon. Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde te Gent.
Floris ende Blancefloer, uitg. door J. J. Mak. Tjeenk Willink.
Minnezangen, uitg. door dr. C. M. Geerars. Idem.
Dr. N. Wijngaards, *Jan Harmens Krul*. Idem.
Martin Luther King, *Wandelt in de liefde*. Van Loghum Slaterus.

De Nieuwe Stem

Bijzondere afleveringen die nog leverbaar zijn:

- GELOOF-ONGELOOF, een discussie over dit onderwerp, waarvan deelnemers: W. F. Wertheim, J. J. Buskes, O. Noordenbos, B. Delfgaauw, J. Kruithof, Leo Apostel en anderen.
  128 pag. (2 delen) *f 3,—/Bfr. 50*
- HERDENKINGSNUMMER JAN ROMEIN met bijdragen van o.a. A. Romein-Verschoor, W. F. Wertheim, Fr. de Jong Edz., O. Noordenbos, N. A. Donkersloot en J. Presser.
  156 pag. en portret van Jan Romein *f 3,50/Bfr. 55*
- 10 NEDERLANDSE VERHALEN van Theo Anton van Kooten, Adri Laan, Pszisko Jacobs, Margaretha Ferguson, Steven Membrecht, Louis Ferron, M. Revis, Theo J. van der Wal en Paul van der Loeff.
  124 pag. *f 3,50/Bfr. 55*
- SPANJENUMMER, een zeer objectieve beschouwing van de huidige toestand in Spanje en een vlammend protest tegen het Franco-regiem. Samengesteld door Dr. G. J. Geers, met medewerking van o.a. Francisco Carrasquer, Jef Last, Albert Helman, Z.E. J. M. de Semprún Gurrea en vele anderen.
  104 pag. en 4 pag. kunstdrukillustraties *f 2,80/Bfr. 40*
- KUNSTPOLITIEK NUMMER met medewerking van:
  Prof. N. A. Donkersloot; Mr. G. J. P. Cammelbeeck; Mr. A. de Roos; J. Kassies; J. Meulenbelt; Ben Groeneveld †; J. B. Bakema; Mr. Fr. M. Th. Klaver; Marcel van Matena; 100 jaar kunstpolitiek „Van neen tot grondwetsartikel".
  108 pag. *f 3,—/Bfr. 50*
- DROOGSTOPPELNUMMER, met medewerking van: W. F. Wertheim, Mevr. A. Romein-Verschoor, P. Spigt, G. J. Resink, J. J. Buskes, J. B. Charles en Th. van Tijn. Hierin o.a. heropening discussie over de zaak van Lebak en voor het eerst in de geschiedenis een foto van Batavus Droogstoppel.
  120 pag. en 4 pag. kunstdrukillustraties *f 3,25/Bfr. 45.*

Verkrijgbaar in de boekhandel en bij

DRUKKERIJ EN UITGEVERIJ LAVERMAN N.V.

DRACHTEN — Telefoon 05120-2641 — Giro 801077